

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Translatologie

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Marie Hana Příbylová

***TLUMOČENÍ Z ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA DO MLUVENÉ
ANGLIČTINY V MEZINÁRODNÍM KONFERENCEČNÍM PROSTŘEDÍ***

**Interpreting from Czech Sign Language into Spoken English in
International Conference Settings**

Školitelka: prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

2023

Obsah

1	Osnova disertační práce	3
2	Úvod do problematiky a současný stav zkoumání	4
3	Cíl disertační práce, vymezení předmětu zkoumání a použité metody	7
4	Dílčí výsledky disertační práce	15
5	Seznam použitých pramenů a literatury.....	22
6	Přehled publikovaných prací, konferenčních příspěvků a pedagogické činnosti.....	34

1 Osnova disertační práce

TEORETICKÁ ČÁST

- 1 Úvod
- 2 Motivace k volbě tématu a uvedení do kontextu
- 3 Tlumočení znakového jazyka jako (nová) translátologická disciplína: Sociálně-kulturní aspekty tlumočení znakového jazyka
- 4 Tlumočení jako sociální akt
- 5 Sociolingvistická charakteristika (českého) znakového jazyka a bimodální tlumočení
- 6 Direkcionalita v tlumočení
- 7 Tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou
- 8 Tlumočení s pilotáží
- 9 Strategické chování tlumočnicka

EMPIRICKÁ ČÁST

- 1 Výzkumné okruhy a cíle
- 2 Popis experimentu
- 3 Průběh experimentu
- 4 Data
- 5 Metodologie
- 6 Omezení studie a metodologické problémy
- 7 Analýza dat
- 8 Shrnutí výsledků a diskuse
- 9 Závěr

2 Úvod do problematiky a současný stav zkoumání

Tato disertační práce představuje teoreticko-empirickou studii na téma tlumočení mezi českým znakovým jazykem (ČZJ) a mluvenou angličtinou, a to jak přímo, tak prostřednictvím pilotáže přes mluvenou češtinu, v mezinárodním konferenčním prostředí. Pozornost je věnována tlumočnickým strategiím a strategickým postupům jako způsobům řešení problémů (nejen v negativním slova smyslu) vyplývajících z druhu tlumočení, modality a kombinace pracovních jazyků, věcného obsahu sdělení, projevu řečníka a jeho komunikačního záměru, jak jej chápou tlumočníci, z jejich pojetí profesních norem, ze sociokulturního kontextu i z omezení experimentální situace. Zdroj primárních dat představuje komparativní intertextová analýza srovnávající zdrojový projev (videozáznam) a jeho písemný překlad do českého jazyka s jednotlivými přetlumočenými verzemi; dále retrospektivní introspektivní rozhovory s tlumočnickými nad záznamy jejich projevů (*stimulated recall*), případně písemné komentáře tlumočnicků, s nimiž rozhovor z organizačních důvodů prováděn nebyl. Sekundární data tvoří náš vlastní internetový průzkum poptávky a dostupnosti tlumočení EN – národní znakový jazyk a možnosti získání příslušné kvalifikace, rozhovory s několika tlumočnicemi pracujícími v kombinaci národní znakový jazyk – mluvená angličtina a zjištění z dotazníků vyplněných tlumočnickými účastníky experimentu.

Tato studie, která je, pokud je nám známo, v českém prostředí první svého druhu, kombinuje několik poměrně málo probádaných či zcela nových témat. V první řadě se jedná o simultánní tlumočení znakového jazyka (ZJ) v konferenčním konferenční a tlumočení ve směru znakový jazyk – mluvený jazyk. Kombinaci ČZJ – mluvená angličtina (a domníváme se, že i jiným znakovým jazykům v kombinaci s různými „cizími“ mluvenými jazyky a přímému tlumočení mezi dvěma cizími jazyky obecně) pak byla zatím věnována jen minimální pozornost. Ani tlumočení s pilotáží není příliš četným výzkumným tématem.

Důvodů k volbě hlavního tématu (tlumočení mezi ČZJ a angličtinou) existuje několik. V první řadě je jím společenský vývoj, v jehož rámci se dochází ke stále častější interakci slyšících a neslyšících profesionálů, a to i na vysoké odborné úrovni (akademická a politická sféra), důsledkem čehož dochází k exponenciálnímu nárůstu poptávky po tlumočnických znakového jazyka schopných tlumočit na jednáních vysoké úrovně (Napier 2021). Interakce tohoto typu se pochopitelně odehrávají v mezinárodním prostředí a předpokládají tedy komunikaci v jazycích sloužících jako *lingua franca*. V případě mluvených jazyků plní tuto funkci především angličtina.

S popsáním vývojem se mění i dosavadní schéma, kdy se neslyšící osoby nacházely především v pozici pasivních příjemců informací. Námi zkoumaná situace se odehrává v kontextu přesně opačném – neslyšící řečník je v pozici odborníka, který se dělí s publikem o svou expertizu a pronáší projev v českém znakovém jazyce. Ten je dále tlumočen do mluvené angličtiny (přímo a nepřímě) pro (hypotetické) jazykově smíšené slyšící publikum, jehož společným jazykem je mluvená angličtina.

Společenský vývoj a související poptávka po tlumočnických se specifickými kompetencemi úzce souvisí s otázkou profesní přípravy tlumočnicků. Pokud je nám známo, tyto změny se v České republice zejména ve srovnání s některými evropskými zeměmi odehrávají jen postupně a připravenost na ně je z hlediska dostupnosti tlumočnicků, jejichž pracovní jazyky zahrnují angličtinu, nízká – tlumočení z/do angličtiny netvoří součást profesní přípravy tlumočnicků na vysokoškolských institucích, a pokud je nám známo, ani v profesních organizacích. Na druhou stranu ani v zemích, kde angličtina tvoří součást poptávaných tlumočnických kompetencí častěji (Belgie, Švédsko), vzdělávací instituce potřebu této dovednosti oficiálně nereflektují.

Předkládaná disertační práce představuje jeden z prvních pokusů o zmapování situace v České republice v tomto ohledu, a snaží se reagovat na tvrzení Hynkové Dingové (2019) o nedostatečném důrazu kladeném na studium angličtiny v rámci vysokoškolské profesní přípravy tlumočnicků ZJ, potřebě vysoké úrovně kompetence v angličtině a vhodnosti začlenění angličtiny do tlumočnických cvičení, ideálně ve spolupráci s odborníky na tlumočení mluvených jazyků (například z Ústavu translatologie FF UK). Experimentálně se snažíme zjistit, jak by probíhalo tlumočení odborné přednášky (události konferenčního typu) z ČZJ do angličtiny dosud obvyklým způsobem, tedy za využití simultánní pilotáže přes třetí jazyk, a jak by probíhalo při přímém převodu mezi dvěma jazyky, které jsou pro tlumočnické jazyky cizími; pro takovou kombinaci však tlumočníci dosud nemají formální kvalifikaci. Volba tlumočnicků-probandů bez kvalifikace pro příslušnou jazykovou kombinaci tedy není záměrná, nýbrž zatím představuje jedinou možnost.

Uvedená omezení mají samozřejmě vliv na kvalitu výsledného produktu i na efektivitu procesu převodu. Proto je náš výzkum nutno chápat jako popisný a nikoli primárně hodnotící (výsledky nevypovídají o obecných kompetencích a profesionalitě účastníků se tlumočnicků), ačkoli se hodnocení jednotlivostí i produktu a procesu jako celku vyhnout nelze. Účelem popisu i uváděných příkladů je zdokumentovat jevy, k nimž dochází při tlumočení, jehož podmínky zatím nejsou běžné a jsou mimořádně náročné. Tuto studii tedy lze označit za explorativní. Jejím cílem je ilustrovat, jakým problémům tlumočníci čelí, jaká řešení mají k dispozici a jaké jsou jejich potenciální dopady, a také naznačit, jaké jsou nutné předpoklady pro úspěšné tlumočení ve zkoumané situaci a jakým způsobem začlenit potřebné dovednosti do profesní přípravy tlumočnicků.

Během výzkumu vyvstala i další omezení, pramenící především z nízkého počtu dostupných tlumočnicků ochotných se experimentu zúčastnit (tedy velmi malý a ne zcela srovnatelný vzorek) a také z experimentálních podmínek. Z důvodu nemožnosti sledovat tlumočení „naživo“ (nedostatek příležitostí způsobený ochrannými opatřeními proti pandemii covid-19) byl zvolen záznam projevu v ČZJ. Výhodou tohoto projevu je kromě možnosti kontrolovat proměnné zejména autenticita i vhodné téma, nevýhodou je jednak poměrně přímočará struktura, která patrně ovlivní výsledek zkoumání úspěšnosti pilotáže, jednak nevyhovující kvalita záznamu (v záběru se nenachází powerpointová prezentace) a také sám fakt tlumočení z 2D záznamu místo fyzicky přítomného řečníka. Problematičnost posledních dvou zmíněných faktorů a také nemožnost komunikovat s řečníkem před akcí a během ní prokázaly například výzkumy Wangové a Napierové (2015) či Wangové (2021). Ačkoli experimentální podmínky práci tlumočnicků ztěžují, zároveň jsou zdrojem poznatků o tom, jak tlumočníci řeší „krizové“ situace. Otázkou však zůstává ekologická validita takto získaných dat, protože minimálně část účastníků by práci za těchto podmínek odmítla a pravděpodobnost tlumočení za těchto okolností je tedy spíše nízká.

V souvislosti s validitou dat je potřeba zmínit i faktor přítomnosti badatele, jeho pozice a identity. Například podle Heyerickové (2021) je osobnost badatele nedílnou součástí výzkumu a ovlivňuje jeho průběh a jako takovou je nutno ji kriticky reflektovat. Obzvláště relevantní je tato připomínka pro slyšící badatele v disciplíně Deaf Studies či tlumočení znakového jazyka. Autorka této disertační práce je tlumočnice mluvených, avšak nikoli znakových jazyků, s komunitou Neslyšících není spřízněna a netvoří její součást a je afiliována k jiné základní součásti instituce, na níž většina tlumočnicků ZJ absolvovala profesní výcvik. Tento fakt mohl ovlivnit důvěru tlumočnicků znakového jazyka, jejichž výkon by měl být vystaven jejímu hodnocení a posuzování (při němž mají tlumočníci obecně tendenci cítit se zranitelní, viz např. Gile 1990) v jiné než jejich vlastní komunitě, která je silně vázána zásadami maximální profesionality ve smyslu kvalitního tlumočení, diskrétnosti atd.; tyto zásady úzce souvisí s důvěrou klientů, pro výkon povolání tlumočnicka znakového

jazyka zcela nezbytnou. Komunita Neslyšících i tlumočnicků ZJ je navíc velmi malá a její příslušníci a tlumočníci se mezi sebou často znají. Tento fakt vede k nutnosti zajistit anonymitu dat na úrovni znemožňující jednoznačnou identifikaci účastníků výzkumu a pečlivě zvážit, jaké demografické informace o účastnících uvádět či jakým rodem o nich referovat. V tomto ohledu lze pozorovat určité rozdíly v přístupu tlumočnicků mluveného jazyka, jejichž úkol byl jednodušší (respektive víceméně standardní) a kteří hodnocení výkonu, nemožnosti odpovídající přípravy apod. patrně nemusí přikládat stejnou (potenciální) rizikovitost. Roli mohly hrát i užší vztahy s badatelkou jako příslušníci stejné komunity. Výsledky výzkumu jsou osobou badatele ovlivněny i v tom smyslu, že badatel utváří podmínky, za nichž tlumočníci pracují, a jejich výkon také popisuje a hodnotí. I to je při vytváření závěrů nutno mít na paměti.

3 Cíl disertační práce, vymezení předmětu zkoumání a použité metody

Experiment spočívá ve zkoumání projevů tlumočnicků tlumočících z videozáznamu dvacetiminutový odborný projev neslyšícího odborníka (přednáška pro neslyšící lektory na téma „Vztah většiny a menšiny“) v českém znakovém jazyce. Kvalitativní výzkum je prováděn smíšenou metodou, zahrnující intertextovou deskriptivní analýzu experimentálně získaných dat, retrospektivní a introspektivní rozhovor se stimulovaným vybavováním (tzv. *stimulated recall*), polostrukturovaný rozhovor, dotazník a kvalitativní hodnocení externími hodnotiteli/autentickými posluchači.

Vzorek sestává z celkem osmi profesionálních tlumočnicků (průměrná délka praxe 12,3 roku, vysokoškolské vzdělání) jež lze rozdělit do tří (pod)skupin podle kombinace jazyků a modalit, směru a formy tlumočení:

- Tlumočení s pilotáží:

ČZJ-CS: Tito dva tlumočníci tlumočí mezi dvěma různými modalitami. Tlumočí v kombinaci B-A. Provádějí pilotáž. Pro tuto jazykovou kombinaci absolvovali cílený tlumočnický výcvik.

CS-EN: Tito čtyři tlumočníci tlumočí z pilotáže ve směru A-B (provádějí *retour*). Jejich znalost zdrojového jazyka a kultury je omezená až nulová. Pro tuto kombinaci absolvovali cílený tlumočnický výcvik.

- Přímé tlumočení:

ČZJ-EN: Tito dva tlumočníci tlumočí mezi dvěma různými modalitami a dvěma cizími jazyky (B-B). Pro tuto kombinaci neabsolvovali cílený tlumočnický výcvik.

Každý tlumočník je označen kódem sestávajícím ze zkratky jazykové kombinace a číselného označení – například dva tlumočníci z českého znakového jazyka do češtiny jsou označeni jako 1_ČZJ-CS a 2_ČZJ-CS, tlumočníci přebírající z první pilotáže jako 1_CS-EN_1 a 1_CS-EN_2, tlumočníci přebírající z druhé pilotáže jako 2_ČZJ-CS_1 a 2_ČZJ-CS_2 atd.

Vzhledem k tomu, že tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou je kombinací dosud nezkoumanou, si klademe následující otázky:

- do jaké míry a jakými prostředky a postupy je při jednotlivých druzích tlumočení (s pilotáží vs. přímé) zajištěno zachování sémantické a pragmatické stránky projevu – tedy věcného obsahu projevu a komunikačního záměru řečníka
- k jakým informačním ztrátám a významovým posunům jednotlivých formách dochází a z jakých důvodů
- zda jsou informační ztráty a významové posuny a jejich příčiny u jednotlivých jazykových kombinací a skupin tlumočnicků (fází pilotáže) stejné, nebo odlišné
- k jakým dalším jevům (lingvistické, sociokulturní či technické/organizační povahy) při jednotlivých druzích tlumočení dochází
- jaké strategické postupy tlumočníci používají k vyrovnání se se specifickými nároky komunikační situace a k naplnění jejího účelu, jak jej chápou

- jak proces tlumočení a jeho produkt sami reflektují.

Naším cílem je tedy zjistit, jaká je míra zachování, ztráty či zkreslení informace a komunikačního záměru řečníka (včetně jeho osobního postoje a účinku na příjemce) při jednotlivých druzích tlumočení v jednotlivých jazykových kombinacích a jaké typy informační ztráty a významových posunů se u nich objevují, a dále zda jsou tyto jevy napříč skupinami tlumočnicků obdobné, nebo odlišné. Zajímá nás, zda se v projevu vyskytují univerzálně problematická místa (tj. zdroje těchto ztrát a posunů), a jak tato místa případně souvisejí s lingvistickými faktory (pracovní jazyky a jejich modalita, jejich kombinace a směr tlumočení), se sociokulturními aspekty užívání českého znakového jazyka a s extralingvistickým, situačním kontextem.

Dalším cílem tohoto výzkumu je zjistit, co tlumočníci v jednotlivých skupinách považují za důležité, relevantní, kulturně specifické, všeobecně známé, co je pro ně v dané situaci problematické apod., a dále zda se mezi přímým tlumočením a tlumočením s pilotáží, mezi tlumočnický znakového a tlumočnický mluveného jazyka vyskytují výrazné rozdíly či zda existují jazykově/modalitně a také kulturně specifické tendence.

Pokud jde o zvolený metodologický postup, zdrojový projev ve znakovém jazyce, který nemá písemnou formu, byl nejprve přeložen do českého jazyka a přepsán jako text profesionální tlumočnické ČZJ (která se experimentu neúčastní). Tento postup je poněkud diskutabilní, protože překlad je sám o sobě interpretací. Podle Winstonové a Royové (2015) zápis nepředstavuje původní data (neodpovídá povaze zdrojového jazyka) a nemůže zachytit kompletně všechny aspekty zvukových nebo vizuálních dat. Zároveň se však jedná o jedinou možnost. Tento překlad jako zdroj dat je nezbytné triangulovat s videozáznamem zdrojového projevu. V naší analýze se snažíme vyjádření v ČZJ přiblížit snímky obrazovky zachycujícími komentované úseky a přepisem do tzv. glos neboli slov z mluveného jazyka symbolizujících základní význam znaku (v relevantních případech přidáváme informace o nemanuální složce znaku, jeho opakování apod.). Ty opět nemohou zachytit všechny nuance projevu v ZJ a navíc jsou pro nepoučeného čtenáře prakticky nesrozumitelné, jedná se však o standardní způsob zápisu projevu v ZJ. Každý úsek pak podrobně komentujeme a v komentáři se zabýváme i vyjádřením v ČZJ.

Překlad projevu rozdělujeme na významové úseky – hlavní myšlenky projevu, které jsou klíčové pro převod obsahu a smyslu řečnickova sdělení, jeho komunikačního záměru a pro zachycení sociokulturního kontextu. Jednotlivé úseky nejsou stejně obsáhlé a jejich vymezení je do určité míry intuitivní. Tyto úseky představují základní jednotku k analýze.

Do písemné podoby byly dále přepsány i projevy tlumočnicků, které byly následně rozděleny do úseků sémanticky odpovídajících zdrojovým úsekům.

Pro samotnou analýzu jsme očíslované úseky zanesli do tabulky spolu s fotografiemi znaků, časem, kdy se úsek ve videozáznamu objevil, přepisem do glos, překladem do CS a všemi přetlumočenými verzemi. Každou z těchto verzí samostatně komentujeme, a to z hlediska obecné charakteristiky daného úseku, způsobu převodu a jevů, které se vyskytly, jejich příčin, strategií, které tlumočníci použili a důsledků jejich (strategických) řešení. Připojujeme i případné komentáře tlumočnicků z retrospektivních protokolů či dotazníků.

Celkovou analýzu dělíme do tří typů – A, B a C. Analýza v kategorii A se týká produktu tlumočení, kategorie B se pohybuje na pomezí produktu a procesu a kategorie C se zaměřuje převážně na tlumočnický proces.

Analýza A – celková komparativní intertextová analýza – se zaměřuje na výstupy tlumočení z hlediska míry zachování/ztráty informace a komunikačního záměru a obsahových posunů a jejich příčin (včetně použití strategií).

Analýza B popisuje řešení jevů, které považujeme za důležité, zajímavé či problematické, a to prostřednictvím stejného analytického postupu jako v případě analýzy A.

Tyto dvě analýzy jsou doplněny analýzou C – deskriptivní analýzou retrospektivních rozhovorů a písemných komentářů – umožňující díky převážně spontánním, případnými dotazy upřesňovaným komentářům tlumočnicků odhalit metakognitivní procesy vedoucí k použití určitých strategií, které by samotnou intertextovou analýzou nemusely být odhaleny. Tato analýza umožňuje zjistit, co tlumočníci považují za relevantní/důležité, co za problematické, jak výskyt takových jevů řeší a proč. Jejím výstupem je jednak přehled použitých strategií, jednak přehled jevů (zejména v oblasti pracovních postupů a profesní ideologie) které se výrazně projevují u tlumočnicků znakového jazyka, a to zejména ve srovnání s tlumočníky mluvených jazyků.

Výhodou tohoto přístupu je vzájemná komplementárnost jednotlivých analýz a kompenzace jejich nedostatků – například retrospektivní rozhovor může pomoci identifikovat příčinu problému, která byla analýzou produktu určena chybně (viz např. Kussmaul a Tirkkonen-Condiová, 1995 nebo Zabalbescoa, 2000), a naopak intertextová analýza poskytuje dodatečný zdroj informací k subjektivnímu rozboru vlastních postupů tlumočnickem, které mohou být racionalizovány či chybně odůvodněny nikoli na základě zdrojového textu či vlastních vzpomínek, nýbrž na základě použitého řešení.

Náš přístup ke zkoumání procesu i produktu je převážně kvalitativní. Kvantitativní hodnocení převodu a jeho úspěšnosti nepovažujeme jednak za jednoduché, jednak samo o sobě za dostatečně vypovídající – kvantifikace vyžaduje jednoznačnou kategorizaci jevů, která není vždy možná, navíc i kvantitativní výsledky je nutno interpretovat s ohledem na kontext a na váhu jednotlivých změn oproti originálu ve vztahu k danému komunikačnímu cíli.

Pro účely analýzy (zejména analýzy A a částečně i B) bylo nutno stanovit základní jednotku. Vzhledem k nejednoznačnosti určování hranic vět ve znakovém jazyce (viz např. Hynková Dingová, 2017 či Wangová, 2021) a k typologickým a formálním rozdílům mezi znakovým a mluveným jazykem a z nich vyplývající nutnosti syntaktické restrukturalizace nepovažujeme za účelné rozdělovat text do vět či celků příliš úzce vymezených. Celkově není naším cílem sledovat zrcadlovou přesnost, nýbrž smyslovou ekvivalenci. Sdělení je nutno chápat uceleně a jednotlivé jevy posuzovat v širším kontextu. Proto nejsou v naší analýze základní jednotkou věty, nýbrž úseky (myšlenky) klíčové pro zprostředkování obsahu a smyslu projevu, řečnickova komunikačního záměru a postoje ke sdělovaným skutečnostem i sociokulturního kontextu, v němž se komunikační situace odehrává.

Aby mohl být způsob převodu i jeho výstup hodnocen, je nutno stanovit, jaký je smysl a účel textu a definovat prostředky, které tento účel a smysl nesou a které je tedy nutné zachovat. Způsob a výsledek převodu těchto prvků může být následně podroben analýze. Vzhledem k typu zdrojového projevu, v němž převažuje sdělná a apelativní funkce, bylo jako základní hodnotící kritérium stanoveno zachování správnosti a úplnosti obsahu a komunikačního záměru řečníka (vyjádření postoje ke sdělovaným skutečnostem a aktivizace příjemce). Hodnotíme tak v první řadě sémantickou ekvivalenci. Zároveň je nutno mít na paměti, že informační hodnota sdělení je utvářena značným množstvím faktorů, mezi něž patří například i styl a prozódie. Apelativní funkce projevu je dosahováno místy poměrně vysokou expresivitou pro zdůraznění závažnosti popisovaných skutečností. Stylem projevu ve smyslu expresivity a (ne)formálnosti se zabýváme všude tam, kde se domníváme, že výrazně

přispívají k utváření významu, a kde lze předpokládat, že budou vyžadovat konkrétní, specifické strategie. Totéž platí o jazykové stránce – konkrétními jazykovými prostředky se zabýváme do té míry, do jaké přispívají ke zprostředkování obsahu i řečnickova záměru a jeho mentálního modelu (Kohn a Kalina, 1996) a k naplnění funkcí jeho projevu, a na jazykové chyby se podrobněji zaměřujeme pouze tehdy, pokud mohou výrazněji ovlivnit recepci obsahu.

Vzhledem k významu (situačního) kontextu výpovědi se v naší analýze podrobněji zabýváme i některými kulturně-specifickými jevy a sociálně-pragmatickým přesahem použitých jazykových prostředků.

Pokud jde o samotné hodnocení převodu obsahu sdělení, vycházíme především z Wangové (2021), která jako zásadní kritérium hodnocení tlumočnického výkonu uvádí „přesnost, věrnost, ekvivalenci a úplnost“¹. Pojmem „správnost“ či „přesnost“ (*accuracy*) rozumí Wangová nejen ekvivalenci sdělení na lexikálně-sémantické úrovni, nýbrž i kohezi a koherenci na úrovni diskurzu. O úplnosti se domníváme, že se s pojmem správnosti/přesnosti stoprocentně nepřekrývá, proto v naší analýze bereme v úvahu jak správnost převodu, tak jeho úplnost, a posuzujeme tedy jak míru zkreslení informace, tak míru její ztráty.

Za východisko považujeme úspěšné zprostředkování „podstaty sdělení (tj. ústřední myšlenky, základního smyslu, informace, kdo dělá co a komu)“² spíše než dokonalý převod zdrojové věty. V této souvislosti hovoří Wangová také o „přijatelnosti“ (*acceptability*) ve smyslu „alespoň minimálním způsobem vyhovující versus nevyhovující“ (*minimum pass versus fail*).³ Tento přístup spočívá v pojímání složitého konceptu správnosti jako spektra spíše než jako definitivního pojmu. Vzhledem k tomu, že sdělení (zejména pokud sdělením chápeme širší významový úsek než například pouhou větu) zpravidla sestává z různých informací na různých stupních důležitosti, považujeme hodnocení na spektru za vhodnější než jednoznačné, kvantitativně vymezené kategorie, a k hodnocení vždy poskytujeme vysvětlující komentář.

Míru zachování základních kritérií (obsahové správnosti/přesnosti a úplnosti a dále zachování komunikačního záměru řečníka) posuzujeme podle pozorovaných jevů jako důsledků použitých postupů a řešení v rámci jednotlivých úseků i celého projevu.

Na základě analýzy projevů jsme identifikovali následující negativní a pozitivní důsledky/efekty:

Kategorizace pozorovaných jevů

Negativní jevy

Závažný významový posun a /nebo ztráta informace – Tato kategorie zahrnuje vynechání informace, která (spolu)utváří hlavní myšlenku sdělení, nebo její zkreslení, jímž sdělení nabývá jiného, opačného (*contre-sens*) či dokonce žádného smyslu; dále ztrátu věcných souvislostí mezi popisovanými jevy a určitých konotací (takových, které mohou změnit vyznění, například oslabit závažnost některých sdělení – v tomto ohledu se tato kategorie částečně překrývá s kategorií *Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce*). Ačkoli ztráta koherence patří primárně do kategorie *Ztížení orientace a/nebo diskomfort na straně příjemce*, ztrácí-li se kvůli ní zcela informační hodnota sdělení, řadíme ji

¹ Wang (2021: 66)

² *Ibid.*, s. 154

³ *Ibid.*, s. 227

do této kategorie. Totéž platí o kategorii *Jazykově či významově, stylisticky a/nebo syntakticky chybné nebo neodpovídající či neuzuální vyjádření v cílovém jazyce*.

Mírný významový posun a/nebo ztráta informace – Jedná se o ztrátu či zkreslení informace, která netvoří hlavní myšlenku sdělení či konkrétního úseku, případně o nezávažné zkreslení zásadní informace. Může jít o ztrátu informace v konkrétním úseku, která se ale nachází i v úseku jiném, o nekompletní netaxativní výčty, dále o adice a nepřesné formulace, které však nevedou např. k opačnému tvrzení (*contre-sens*). Do této kategorie patří i volnější vyjádření souvislostí (avšak nikoli jejich ztráta), případně konotací, a spadají sem i případy jazykově nesprávných vyjádření, která mohou narušit, avšak nikoli znemožnit porozumění.

Oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce – Tato kategorie se netýká pouze formy, nýbrž i obsahu sdělení, proto se často překrývá s kategorií významových posunů a informačních ztrát. Řadíme do ní případy, kdy je sníženo citové zabarvení vyjádření či oslaben důraz, který řečník na určitou informaci klade, a to především v důsledku výpustky expresivního nebo popisného lexikálního výrazu, příznakového syntaktického či neverbálního prostředku a v důsledku absence jejich funkčních ekvivalentů (syntaktických, stylistických, suprasegmentálních prostředků). Jedná se také o případy ztráty vyjádření osobního postoje řečníka, kontaktních prvků a výzev nebo kdy se mění vyznění (např. formulace asociující pasivitu místo aktivity). Z hlediska obsahu do této kategorie spadá i ztráta či zkreslení informací ilustrujících závažnost popisovaných skutečností.

Jazykově či významově, stylisticky a/nebo syntakticky chybné nebo neodpovídající či neuzuální vyjádření v cílovém jazyce – Výsledkem tohoto jevu je ztráta informace, zkreslení významu či souvislostí či výrazné omezení komfortu příjemce.

Jazykovou stránku jako takovou však v analýze vybraných úseků nehodnotíme z důvodu absence formální kompetence. Rodilí mluvčí, kteří v rámci experimentu působili jako autentičtí posluchači a projevy tlumočnicků hodnotili, neměli přístup k originálu a jazyk hodnotili pouze obecně. K jazykové stránce se proto vyjadřujeme jen tehdy, pokud působí problém s porozuměním, výrazně narušuje koherenci apod. K jejím převládajícím charakteristikám u jednotlivých tlumočnicků se vyjadřujeme v souhrnném hodnocení, kde uvádíme i příklady.

Negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka – Důsledkem vágní, nesrozumitelné, chybné či neúplné formulace pilotního tlumočnicka je významový posun a/nebo ztráta informace či neadekvátní vyjádření u přebírajícího tlumočnicka. Stejně jako *Převzetí obsahu, struktury a/nebo stylu projevu pilotního tlumočnicka* by se i tato kategorie teoreticky mohla vztahovat na celý pilotní projev, vztahuje se však pouze na konkrétní substandardní jevy na straně pilotního tlumočnicka.

Ztížení orientace a/nebo diskomfort na straně příjemce – Do této kategorie spadají takové postupy tlumočnicka, které výrazně narušují koherenci a znesnadňují příjemci orientaci v obsahu projevu či v situačním kontextu a zvyšují nároky na jeho snahu dekodovat sdělení, které je nejasné, nejednoznačné či jazykově hůře srozumitelné.

Pozitivní jevy

Upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka – Jedná se o situaci, kdy je sdělení pilotního tlumočnicka správné, avšak přebírající tlumočnick jej formuluje srozumitelněji nebo jednoznačněji a zvyšuje jeho kohezi či koherenci.

Přebírající tlumočník se blíží zdrojovému sdělení více než pilotní tlumočník – Jedná se o situaci, kdy je sdělení přebírajícího tlumočníka významově nebo stylisticky bližší zdrojovému sdělení než sdělení pilotního tlumočníka.

Usnadnění orientace a /nebo zvýšení komfortu příjemce

Dále se snažíme pojmenovat příčiny identifikovaných jevů. Tyto příčiny spadají do několika kategorií a jsou následující:

Příčiny související s pilotním tlumočníkem

Převzetí obsahu, struktury a /nebo stylu projevu pilotního tlumočníka – Tato kategorie by se teoreticky mohla vztahovat na celý projev přebírajících tlumočnicků, pro něž je projev pilotního tlumočníka zdrojovým projevem. V projevech přebírajících tlumočnicků se však vyskytují také odchylky, které nezpůsobuje pilot, nýbrž sám přebírající tlumočník, a také řešení, jimiž se přebírající tlumočník zdrojovému projevu přiblíží víc než pilotní; takové případy do této kategorie nespádají.

Tuto příčinu uvádíme všude tam, kde se cílový projev přebírajícího tlumočníka odchyluje od zdrojového projevu řečníka proto, že:

- se od něj odchýlil pilotní tlumočník a přebírající tlumočník pilotovu verzi beze změny přejal,
- pilotní tlumočník použil nejasnou, zavádějící nebo chybnou formulaci,
- pilotní tlumočník použil formulaci, která není sama o sobě chybná ani zavádějící, pouze nese potenciál odlišné interpretace, případně v neadaptované podobě v cílovém jazyce či kultuře nefunguje.

Příčinu v poslední odrážce je spíše než pilotovi potřeba přičítat přebírajícímu tlumočnickovi; hranice mezi třemi podtypy této příčiny však nejsou vždy ostré. Při snaze o identifikaci zdroj případných posunů a ztrát a určení, v jaké míře se v jednotlivých fázích vyskytují, je nutno hodnotit mimořádně pečlivě, kde za posunem stojí dezinterpretace, adice nebo vynechávka ze strany přebírajícího tlumočníka, aby pilotním tlumočnickům nebyly přičítány posuny a ztráty, které nezpůsobili.

Příčiny související s (pilotním, přebírajícím i přímým) tlumočníkem

Nedostatek porozumění obsahu a /nebo jazyku zdrojového projevu – V případě tlumočnicků, s nimiž nebyl prováděn rozhovor, je usuzování na nedostatek porozumění spíše spekulativní.

Nezáměrný dlouhý odstup od řečníka ve zdrojovém projevu – Na nezáměrnost odstupu poukážeme především proto, že u ní předpokládáme větší pravděpodobnost nezaznamenání určité informace z důvodu stále probíhajícího zpracovávání předchozích úseků a zahlcení procesní kapacity (k tomu však může dojít i v případě záměrného odstupu, tedy vyčkávání, jehož cílem je nejprve dekodovat dostatečný úsek sdělení).

Neefektivní použití strategie – Touto kategorií rozumíme použití strategie, jejíhož účelu nebylo dosaženo nebo v jejímž důsledku došlo ke ztrátě nebo posunu na příslušném nebo jiném místě.

Nedostupnost významově, stylisticky a/nebo syntakticky odpovídajícího ekvivalentu v cílovém jazyce – Jedná se o situaci, kdy si je tlumočnick buď vědom neschopnosti najít vhodný výraz (která může být jak momentální, tak dlouhodobá v případě, že pramení z nedostatečné jazykové kompetence) a použije proto jiný (případně se vyjádření vyhne), anebo kdy volí nevhodný výraz nevědomky nebo v dobré víře v jeho správnost a vhodnost.

Důsledkem je způsob vyjádření, které může vést k odlišné interpretaci nebo ztěžuje porozumění, případně které stylisticky neodpovídá úrovni zdrojového projevu nebo komunikační situace.

Přízpůsobení sociokulturnímu či situačnímu kontextu přednášky

Příčiny související se zdrojovým projevem

Rychlost a/nebo informační hustota/struktura zdrojového projevu

Gramatické a jiné jazykové jevy ve zdrojovém jazyce – Do této kategorie řadíme standardní jevy jako např. specifické znaky či syntaktickou asymetrii, a dále nestandardní jevy jako např. nejasné, nejednoznačné, nesrozumitelné vyjádření (z jazykového hlediska) či interference ze zdrojového jazyka.

Externí příčiny

Technické problémy, neautentičnost situace, nemožnost přípravy – Tlumočnick dostatečně dobře nevidí (neslyší) řečníka nebo doprovodné materiály, nemůže spolupracovat s řečníkem a/nebo s kolegou, projev obsahuje termíny či odkazuje na skutečnosti, na něž se tlumočnick nemohl předem připravit.

Zařazování do kategorií je často nejednoznačné. Například není jednoduché jasně určit, která informace je pro převedení smyslu a obsahu řečnickova sdělení a jeho záměru klíčová a která už ne, a stejně tak není vždy možné přesně stanovit hranice mezi závažnou a mírnou ztrátou informace či významovým posunem. Navíc jednotlivé kategorie jevů (s výjimkou mírného a zásadního posunu/ztráty) se vzájemně nevyklučují. V jednom úseku sice může dojít k zásadnímu významovému posunu v jedné části a k mírnému v jiné, ale pochopitelně se oba posuny nebudou vztahovat k téže informaci. Všechny ostatní kategorie mohou nastat v podstatě zároveň.

Obdobně rozdělení do kategorií příčin není vždy jednoznačné. Kategorie se vzájemně nevyklučují, naopak často působí ve vzájemné kombinaci a některé mohou zároveň být příčinou jiných. Některé příčiny jsou velmi obecné a do kategorií těžko zařaditelné. Jeden jev může být způsoben několika příčinami; navíc se příčiny liší podle jazykové kombinace a druhu tlumočení. Výskyt příčin proto nevyčísľujeme ani nesledujeme tendence v jejich vztahu k pozorovaným jevům. Místo toho vztahy mezi jevy a jejich příčinami podrobně vysvětlujeme v komentáři u každého analyzovaného úseku, který by měl reflektovat vzájemnou provázanost jednotlivých faktorů.

U jednotlivých tlumočnicků sice sledujeme výskyt jednotlivých jevů a jednotlivé výskyty sčítáme, tato čísla je však kvůli problémům s jednoznačným zařazením do kategorií potřeba vnímat pouze orientačně. Pro přesnější představu o zdrojích problémů sledujeme spíše charakteristiky úseků více náchylných ke ztrátám a posunům.

V této práci se zaměřujeme na strategické chování tlumočnicků, které označujeme jako „strategické postupy“, a na strategie jako jeho konkrétní projevy či výstupy.

„Strategické postupy“ jsou v našem pojetí ekvivalentní vědomému, případně podvědomému rozhodovacímu procesu tváří v tvář problému (Zabalbescoa, 2000) – tedy jevu, který není nutně negativní, avšak který vyžaduje určité rozhodnutí a řešení. Projevují se spíše na globální úrovni.

„Strategie“ jsou v našem pojetí oproti strategickým postupům spíše lokální a často představují konkrétní řešení jednoho problému spíše než obecnější přístup k němu.

Hranice mezi pojmy „strategický postup“ a „strategie“ nejsou přesně dané, tyto pojmy se mohou částečně překrývat (příčemž „strategický postup“ je pojmu „strategie“ spíše nadřazený) a vzájemně se nevylučují.

Strategie a strategické postupy identifikujeme jednak na základě rozhovorů s tlumočnický, jednak na základě analýzy projevů. Za strategické označujeme následující postupy:

1) Postupy, které tlumočníci sami za strategické označili nebo v souvislosti s nimiž hovořili o cíleném rozhodnutí, které nějak odůvodnili (tedy řídíme se nejen přímým označením, nýbrž i parafrází).

2) Řešení jevů, které považujeme za problematické, specifické nebo zajímavé (v podstatě jevy analyzované v rámci analýzy B)

Pro pojmenování identifikovaných strategií využíváme především taxonomii Heyerickové (2021) a Gila (1995) a dále Kohna a Kaliny (1996) a v případě potřeby dalších autorů, avšak ne všechny postupy, které za strategické považujeme, lze zařadit do určité taxonomie – u některých postupů nelze zcela jednoznačně určit, zda se jedná o postupy strategické, nebo „pouze“ o postupy nezbytné pro to, aby simultánní tlumočení mohlo vůbec proběhnout. Pokud slouží k řešení konkrétního problému či jevu nebo pro dosažení určitého účinku či naplnění určitého cíle, považujeme je zpravidla za strategické. Pro takové postupy používáme vlastní označení.

4 Dílčí výsledky disertační práce

Vzhledem k tomu, že míru zachování obsahu projevu i komunikačního záměru řečníka hodnotíme kvalitativně a nikoli kvantitativně, je její hodnocení do jisté míry subjektivní a ne vždy jednoznačné. Ukazuje se, že není možné přesně odpovědět na všechny výzkumné otázky. Odpovědi se pohybují na úrovni globálnější, než jsou počty výskytů jednotlivých jevů a jejich příčin, a vypovídají spíše o širším kontextu samotného úkolu (situace tlumočnicků, která podmiňuje výskyt jednotlivých jevů a příčin i možnosti řešení) i sociokulturních aspektech komunikační situace. Tyto poznatky, z nichž mnohé nebyly předvídané, ve výsledku považujeme za přínosnější.

Výsledky jsou uvedeny ve formě odpovědí na stanovené výzkumné otázky.

Do jaké míry a jakými prostředky a postupy je v jednotlivých formách zajištěno zachování sémantické a pragmatické stránky projevu – tedy věcného obsahu projevu a komunikačního záměru řečníka?

Shrneme-li velmi stručně výsledky analýz A a B, docházíme k závěru, že míra zachování informace je u všech druhů tlumočení velmi vysoká (totéž platí o zachování záměru řečníka). Nižší míru zachování informace a komunikačního záměru řečníka pozorujeme u první pilotáže (na druhou stranu právě první pilotní tlumočnický místy převádí informaci, která se u ostatních ztratila), vysokou naopak u pilotáže druhé. Přímé tlumočení je z tohoto hlediska zhruba uprostřed. Co se týče záměru řečníka, výrazně je zachován u druhé pilotáže a silně jej vnímáme i u přímých tlumočnicků (více 1_ČZJ-EN než 2_ČZJ-EN). Tento dílčí závěr přisuzujeme mimo jiné absenci „bariéry“, jíž jsou od řečníka obecně odděleni přebírající tlumočníci, kteří neznají jazyk a kulturu zdrojového projevu a kteří se soustředí spíše na projev pilotního tlumočnicka než řečníka. U přímých tlumočnicků z ČZJ lze předpokládat větší „napojení“ na styl a emoce řečníka, bližší vztah s ním a obeznámenost s reáliemi, hodnotami a problémy komunity Neslyšících.

Vzhledem k praktickým omezením tohoto výzkumu i k jisté nejednoznačnosti a subjektivitě hodnocení však nepovažujeme za zcela vypovídající hodnotit míru úspěšnosti převodu například prostým seřazením jednotlivých tlumočnicků na základě počtu případů závažných ztrát či zkreslení, k nimž u nich došlo (ačkoli jsme je stanovili jako hlavní kritérium kvality), protože na celkové kvalitě se podílí mnoho faktorů.

Utvářet definitivní závěry ohledně konkrétních postupů, které ovlivnily míru zachování informace a záměru řečníka, nepovažujeme za možné. U jednotlivých tlumočnicků se sice vyskytují určité (strategické) tendence projevující se především na makroúrovni – např. u pilotního tlumočnicka 1_ČZJ-CS lze pozorovat generalizaci, nivelizaci a jistou simplifikaci, zatímco u pilotního tlumočnicka 2_ČZJ-CS delší odstup od řečníka s pozdějším doplněním případně vynechaných informací a vysokou míru podrobnosti, u přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_1 delší odstup, pečlivou analýzu obsahu a tendenci k adicím/explicitacím, zatímco u přebírajícího tlumočnicka 1_CS-EN_2 spíše těsnější držení se pilota; u přímého tlumočnicka 1_ČZJ-EN se výrazně projevuje snaha o aktivní řízení komunikační situace a zachování vysoké míry podrobnosti, přičemž přímý tlumočnick 2_ČZJ-EN se možnosti řízení vzdává a převádí hlavní myšlenky na základě zaznamenaných znaků/informací, kontextu a znalostí. Zároveň však výkon tlumočnicků ovlivňuje konkrétní jazyková kombinace i druh tlumočení, který provádějí a z nich plynoucí (ne)výhody – pilotní tlumočnick se vyrovnává s jinými nároky (zejména dekodování zdrojového projevu, směr B-A) než tlumočníci přebírající (bariéra mezi nimi a řečníkem, případně snížená koherence vstupu nebo naopak výhoda

projevu předzpracovaného pilotem, směr A-B) nebo tlumočníci přímí (dekódování zdrojového projevu v jazyce B a produkce opět v jazyce B, dobrá znalost řečníka). Vliv na dostupnost vhodných řešení a/nebo schopnost je použít může dále mít délka praxe (např. mezi tlumočníky 1_ČZJ-CS a 2_ČZJ-CS je v tomto ohledu výrazný rozdíl) a jazyková kompetence, která může souviset jak s délkou praxe (zejména u tlumočnicků ZJ), tak s typem kvalifikace (tlumočníci CS-EN jsou pro tuto kombinaci kvalifikováni a již do studijního programu vstupovali s vysokou znalostí cílového jazyka, kdežto tlumočníci ČZJ-EN pro tuto kombinaci formálně kvalifikováni nejsou a být zatím nemohou). Tyto faktory předurčují, jaké problémy budou při převodu vyvstávat, i způsoby, jakými je možné je řešit.

Blíže se ke konkrétním strategiím vyjadřujeme v odpovědi na otázku, jaké strategické postupy tlumočníci používají k vyrovnání se se specifickými nároky komunikační situace a k naplnění jejího účelu, jak jej chápou.

K jakým informačním ztrátám a významovým posunům u jednotlivých jazykových kombinací a druhů tlumočení dochází a z jakých důvodů a jsou tyto ztráty a posuny a jejich příčiny stejné, nebo odlišné?

Jevy označované jako pozorované jevy vyjmenováváme výše. V analýzách projevů je sledujeme a komentujeme, avšak vzhledem k naší definici kritérií kvality/úspěšnosti převodu, jímž je zachování informačního obsahu a komunikačního záměru řečníka, a vzhledem k nutnosti omezit počet sledovaných proměnných u všech tlumočnicků podrobněji sledujeme a obecněji kvantifikujeme pouze závažné významové posuny a/nebo ztráty informace a oslabení či zkreslení postoje/záměru řečníka a účinku na příjemce. Blíže se však zaměřujeme i na další kritéria specifická pro jednotlivé skupiny tlumočnicků – negativní ovlivnění přebírajícího tlumočnicka u pilotů a upřesnění sdělení pilotního tlumočnicka a větší přiblížení se zdrojovému sdělení přebírajícím tlumočnickem než pilotním u přebírajících tlumočnicků.

Přehled konkrétních příčin sledovaných jevů je opět uveden výše. Ačkoli se v analýze snažíme každému jevu přiřadit příčinu z tohoto přehledu, v souhrnném hodnocení jevy s konkrétními příčinami neusouvztažňujeme a výskyt příčin nekvantifikujeme, a to z toho důvodu, že v mnoha případech nejsou tyto příčiny jednoznačně identifikovatelné, případně jsou několikanásobné, navíc jsou podmíněny rozdílností úkolů pilotních, přebírajících a přímých tlumočnicků. Proto nepovažujeme usouvztažnění a kvantifikaci jevů a příčin za vypovídající. Zaměřujeme se oproti tomu na širší kontext – jazykovou kombinaci, směr a druh tlumočení (přímé vs. s pilotáží, včetně pozice, v níž tlumočníci pracují – např. pilotní vs. přebírající) a na charakteristiky úseků, v nichž k vybraným jevům dochází. Snažíme se zjistit, zda i navzdory působení uvedených faktorů existuje napříč skupinami tlumočnicků shoda ve výskytu sledovaných jevů.

V první fázi tlumočení s pilotáží čelili tlumočníci nedostatečné znalosti kontextu, pramenící z technických problémů a z experimentálních podmínek, a dále (patrně v menší míře) ze samotného zdrojového projevu.

Ve druhé fázi vnímali tlumočníci stejné obtíže s nedostatkem kontextu a technickými problémy, zároveň však mohlo potíže působit i nižší tempo, vágnější formulace a méně koherentní projev na straně pilotního tlumočnicka. Toto zjištění je v kontextu pilotáže samozřejmě logické, protože větší generalizace či nižší koherence u pilota může na přebírající tlumočnicka působit negativně. Naopak zpracování a „vyřešení“ problematických míst může mít za následek, že přebírající tlumočnick vnímá projev jako výrazně lehčí. Roli může hrát i směr tlumočení (B-A pilotní, A-B přebírající tlumočníci) i jazyková kombinace jako taková – může se jednat o projev a důkaz skutečnosti, že tlumočení ze znakového jazyka je kognitivně náročnější než z jazyka mluveného. Toto tvrzení je však spekulativní.

Zatímco u pilotních tlumočnicků se v každé kategorii vyskytlo vždy několik úseků, v nichž došlo k příslušnému jevu u obou z nich (ovšem neznamená to, že i konkrétní problémy byly u obou identické), u všech čtyřech přebírajících tlumočnicků se taková shoda neobjevila (mohla se však objevit u jiných než vyhodnocovaných kritérií).

Obecně vzato docházelo k závažným významovým posunům a ztrátám a zkrácení či oslabení záměru a postoje řečníka v úsecích, které vyjadřují souvislost mezi pomocí, závislostí a podřízeností a možností obrany (dalo by se říci, že v abstraktnějších úsecích), dále v úsecích rychlých a informačně hutných a také vysoce expresivních. Dva znaky byly patrně neznámé téměř všem tlumočnickům. Nízká obeznámenost přebírajících tlumočnicků s problematikou neslyšících neměla závažné negativní důsledky (vyskytly se formulace s potenciálem odlišné interpretace či několik kulturně nevhodných výrazů), u jiného typu projevu by však tento závěr nemusel být stejný.

Evidentním přínosem tlumočení s pilotáží se ukazuje být vyřešení vstupních problémů pilotním tlumočnickem, takže přebírající tlumočníci mohou věnovat dostatek kapacity formulaci cílového sdělení, a například také upřesnění nejasných nebo jakýmkoli způsobem nevyhovujících formulací pilotního tlumočnicka tlumočnickem přebírajícím. Naopak nevyřešení těchto problémů a nedostatečná jasnost a koherence mohou vést k významovým posunům či ke zkrácení logických vztahů. V našem případě se většina informačních ztrát či významových posunů a zkrácení vyskytuje u pilotních tlumočnicků a přebírající tlumočníci je pouze replikují.

Pokud jde o přímé tlumočení, cílové projevy se vyznačují určitými jazykovými nedostatky, avšak míra zachování informace i řečnickova záměru je velmi vysoká. Ačkoli jeden z tlumočnicků si záznam zastavoval (ekvivalent zastavení řečníka) a druhý nikoli, takže míru problémů s recepcí nelze spolehlivě porovnat, problémy pozorujeme spíše na úrovni produkce než recepce: konkrétně jde o nedostatečně široký a nedostatečně zautomatizovaný rejstřík výrazových prostředků, který by umožňoval přesnější vyjádření významových nuancí a sémantických vztahů i flexibilnější zpracování informace včetně jazykové ekonomie či prevence oprav. Komfort příjemce či srozumitelnost mohou ovlivňovat jazykové chyby či volba ne zcela přesných ekvivalentů.

Máme-li obecně shrnout, v jakých úsecích se u přímých tlumočnicků ČZJ-EN vyskytovaly sledované jevy (závažné významové posuny/ztráty a oslabení/zkrácení záměru a postoje řečníka), šlo stejně jako v případě pilotáže o (abstraktnější) úseky, které vyjadřují souvislost mezi pomocí, závislostí a podřízeností, vyznačují se nedostatkem situačního kontextu nebo jim předchází náhlý informační předěl, jsou informačně hutné a rychlé a zároveň jsou velmi vysoce expresivní. I zde usuzujeme na nejistotu ohledně významu zmiňovaných dvou konkrétních znaků.

Nejsilnějším faktorem negativně ovlivňující výkon tlumočnicků ČZJ-EN se zdá být jazyková kombinace a především směr tlumočení. Tlumočníci tlumočící mezi dvěma cizími jazyky čelili nedostupnosti či nedostatečné automatizaci jazykových prostředků, (předpokládané) vyšší kognitivní zátěži a samozřejmě i stejným problémům, jakým byli vystaveni tlumočníci v ostatních kombinacích (např. nedostatek kontextu), přičemž nevýhody recepce i produkce v cizím jazyce se u nich kombinují.

Shoda na problematických úsecích je u obou přímých tlumočnicků i u všech tlumočnicků ze znakového jazyka nižší, než jsme předpokládali. Pokud pomineme možnost „běžného“ neporozumění či neznalosti určitých znaků (což je jev univerzální), lze usuzovat, že výskyt některých sledovaných jevů lze přičítat konkrétním vlastnostem znakového jazyka, zejména simultánnímu řazení jednotek oproti lineárnímu, zvláštním skupinám lexikálních prostředků, jako jsou specifické znaky a nepřímá pojmenování, a syntaktické asymetrii (konkrétně identifikačním konstrukcím s nepravou řečnickou otázkou). Výraznou roli mohou hrát také

nemanuální nosiče významu. Kromě gramatické funkce mají tyto prvky funkci stylistickou, a ve zkoumaném projevu významně přispívají k utváření významu i k expresivitě sdělení. V mnoha případech přitom jejich převod vyžaduje suprasegmentální i lexikální a stylistické prostředky.

V souvislosti s ČZJ jako zdrojovým jazykem se nabízí otázka celkové kognitivní náročnosti bimodálního tlumočení. Kromě teoretických předpokladů by v našem výzkumu pro větší náročnost tlumočení ze znakového jazyka do mluveného svědčilo zejména porovnání náročnosti projevu vnímané jednotlivými tlumočníky, tyto předpoklady však nejsou prokázány a otázka vyžaduje samostatný výzkum.

K jakým dalším jevům (lingvistické, sociokulturní či technické/organizační povahy) při jeho jednotlivých formách dochází?

Jaké strategické postupy tlumočníci používají k vyrovnání se se specifickými nároky komunikační situace a k naplnění jejího účelu, jak jej chápou?

Jak proces tlumočení a jeho produkt sami reflektují?

Odpovědi na poslední tři otázky poskytují zejména retrospektivní rozhovory a komentáře z dotazníků, v nichž tlumočníci reflektují proběhlé tlumočení z hlediska lingvistického, organizačního i sociokulturního. Nad rámec výše zmiňovaných strategických tendencí jednotlivých tlumočnicků i „klasických“ strategií, které se vyskytují v taxonomiích tlumočnických strategií četných autorů (anticipace, oprava/doplnění, improvizovaná naturalizace, úprava odstupu od řečníka, generalizace/sumarizace, výpustka, komprese/eliminace redundancí, substituce, simplifikace, vyčkávání s používáním výplňových výrazů/řečová dekomprese, doslovnější převod/aproximace, převod na základě formy, odkázání příjemců na jiný zdroj informací, změna pořadí informací), a které jsme identifikovali také prostřednictvím analýzy projevů (tj. ne všechny strategie tlumočníci sami výslovně jmenovali) odhalily tyto výstupy postupy, které sice tvoří nutnou součást procesu převodu, považujeme je však za strategické, protože byly využívány pro dosažení určitého cíle a mnoho z nich hrálo aktivní roli v rozhodovacím procesu. Patří mezi ně dokončování vět, využívání metalingvistického povědomí, využívání extralingvistické znalosti a znalosti sociokulturního kontextu, reflexe situačního kontextu, aktivní řízení komunikační situace / nouzová strategie a příprava. Především tlumočníci ČZJ-EN prokázali schopnost parafráze a improvizace a také reflexe projevu i svého vlastního výkonu a vhodnosti zvolených prostředků.

Retrospektivní introspektivní rozhovory dále odhalily několik oblastí, na něž tlumočníci znakového jazyka kladli značný důraz a které dle našeho názoru mají v tlumočení ZJ větší význam než v tlumočení jazyků mluvených – tento závěr však může vyplývat jednak z odlišné (podrobnější) metody sběru dat u tlumočnicků ZJ, jednak z jazykové kombinace a historického a sociokulturního kontextu. Tyto oblasti se týkají zejména přípravy, profesního sebepojetí a postavení tlumočnicka jako aktivního účastníka komunikační situace a využívání znalosti sociokulturního kontextu a extralingvistických znalostí.

Na přípravu kladli tlumočníci ČZJ (zejména v kombinaci s EN) mimořádně silný důraz. Zmiňují odmítnutí zakázky v případě nedostatečné přípravy, nutnost poskytnutí materiálů (videozáznamů) předem i význam přípravy pro dostupnost jazykových prostředků a hospodaření s procesní kapacitou, obzvlášť při tlumočení mezi dvěma cizími jazyky.

Tlumočníci CS-EN netrvali na možnosti přípravy stejným způsobem, to však je pravděpodobně ovlivněno tlumočením ve standardní kombinaci, pro niž jsou kvalifikováni, případně možností použití (s modalitou souvisejících) nouzových strategií typu doslovný

převod či vyhledání ekvivalentu ve slovníku a také vědomím, že jde o experimentální situaci, která se odehrává v rámci jejich vlastní komunity, tj. v komunitě konferenčních tlumočnicků mluvených jazyků.

S možností přípravy úzce souvisí také možnost spolupráce s řečníkem a s kolegy, která je mimo jiné i nástrojem aktivního řízení komunikační situace. Tato spolupráce zahrnuje osobní setkání s řečníkem před událostí, ujasnění si kontextu a získání informací, a dále komunikaci během tlumočení za účelem zastavení řečníka a žádosti o zpomalení, zopakování či vysvětlení. Tlumočení ze záznamu spolupráci s řečníkem neumožňuje. Částečně ekvivalentním postupem by v tomto případě bylo pozastavení či vrácení záznamu, o něž jeden z tlumočnicků ČZJ-EN požádal. Na kabinové tlumočení mluvených jazyků nejsou tyto možnosti aplikovatelné a nejsou považovány za standardní. Obecně však platí, že realizovatelnost a přijatelnost těchto postupů (které sice přispívají k důkladnějšímu porozumění, avšak chod události mohou narušovat) se odvíjí od kontextu a prostředí, v němž tlumočení probíhá.

Potřeba aktivního řízení komunikační situace souvisí s vnímáním vlastní role ze strany tlumočnicka. Tlumočnick, který se k němu uchýlil, komentoval nutnost tohoto postupu vlastní odpovědností za předání stejného množství informací všem účastníkům. Jistě nelze tvrdit, že tuto odpovědnost tlumočnicki mluvených jazyků nepocítují, u tlumočnicků je však kvůli významu důvěry klientů a kvůli roli, jakou tlumočnick hraje ve vnímání neslyšících slyšícími protějšky, velmi důležitým faktorem.

Využívání znalosti sociokulturního kontextu a extralingvistických znalostí je samozřejmě jedním ze základních předpokladů efektivního tlumočení v jakékoli kombinaci. V komentářích tlumočnicků z ČZJ se však domníváme spatřovat i vliv historického vztahu mezi slyšící většinou a neslyšící menšinou i užšího osobního vztahu mezi tlumočnickými a komunitou Neslyšících, který ovlivňuje vědomou i podvědomou volbu konkrétních jazykových prostředků (synonyma, gramatické kategorie apod.). Naopak při tlumočení do angličtiny jako *lingua franca* na mezinárodní konferenci lze předpokládat méně homogenní publikum, a tedy menší míru nutnosti přizpůsobení projevu konkrétní kultuře i větší oproštěnost od implikací případných vzájemných vztahů (záleží však samozřejmě vždy na typu a blízkosti příslušných kultur).

Domníváme se, že naše zjištění potvrzují, že tlumočení je především sociální akt a že jeho sociální aspekty se neprojevují jen při přímé interakci, nýbrž hrají roli také v tom, do jaké míry si tlumočnicki uvědomují sociokulturní kontext a jak podle něj strategicky jednájí.

Specifický soubor poznatků tvoří závěry ohledně tlumočení mezi českým znakovým jazykem a angličtinou, které se pochopitelně ostatních tlumočnicků-probandů netýkají. Ve svých komentářích se tlumočnicki vyjadřují ke svým omezeným možnostem produkce v angličtině, které znemožňují dostatečnou rychlost reakcí, synonymickou variabilitu či dosažení žádoucího citového zbarvení; jak prokazují i analýzy cílových projevů, nedostatečnost repertoáru výrazových prostředků zatěžuje procesní kapacitu a omezuje možnosti flexibilní práce se sdělením ve smyslu použití strategií typu oprava, změna pořadí informací či jazyková ekonomie (kompresa). V souvislosti s jazykovými chybami se nabízí otázka komfortu příjemce či přímo snadnosti porozumění, tu však obecně v rámci naší studie nezkoumáme a závěry proto nelze činit.

Obecně vzato je projev tlumočnicků ČZJ-EN kvůli kompetenci v cílovém jazyce místy méně koherentní, zároveň je však jejich kompetence dostatečná pro produkci souvislého projevu nepřerušovaného dlouhými pauzami, neschopností se vyjádřit apod. Nižší kompetenci v cílovém jazyce naopak kompenzovala vysoká kompetence v jazyce zdrojovém a také obecné

kompetence tlumočnické. Komentáře svědčí o tom, že tlumočníci mají a využívají metalingvistické povědomí i v této jazykové kombinaci, která není jejich regulární kombinací a kterou využívají minimálně.

Na základě zjištění z analýz i rozhovorů jsme identifikovali konkrétní dovednosti, které je žádoucí rozvíjet pro co nejkvalitnější výstup při co nejnižší kognitivní zátěži při recepci a produkci. Kromě jazykové kompetence jako takové jde o aktivizaci a automatizaci repertoáru lingvistických prostředků a jeho rozšiřování o odbornou a „konferenční“ terminologii, a dále zejména o synonyma (ideálně v různých stylových rejstřících), uzuální a ustálené fráze a další gramatické a stylistické prostředky zvyšující flexibilitu vyjadřování. Znalost těchto prostředků umožňuje pružnější používání tlumočnických strategií a dodržování zásad dobré tlumočnické techniky (např. jazyková ekonomie). Vyšší dostupnost vyjadřovacích prostředků, a tedy vyšší dostupná kapacita, umožní použití postupů zvyšujících plynulost projevu a komfort příjemce, kromě prevence oprav např. eliminaci parazitních hezitačních zvuků a (neformálních) výplňových výrazů. Je evidentní, že zvyšování jazykové kompetence musí zahrnovat analytické a komunikační kompetence a potřebné znalosti se musí vázat na proces tlumočení, tlumočnické postupy a strategie.

Ideální příležitost pro vzdělávání tohoto typu spatřujeme ve spolupráci Ústavu jazyků a komunikace neslyšících na FF UK a Ústavu translologie tamtéž, případně mohou tuto přípravu zajišťovat profesní organizace tlumočnicků ZJ a inspirovat se například zahraničními organizacemi, které tuto praxi již aplikují. Definice toho, jak by konkrétně toto vzdělávání probíhalo a jaká by měla být jeho forma a rozsah, překračuje možnosti této práce.

Výsledky tohoto výzkumu jsou do jisté míry ovlivněny praktickými a metodologickými omezeními, jimiž je především nereprezentativní a ne zcela homogenní vzorek (daný reálnou dostupností tlumočnicků s požadovaným profilem), neautentičnost situace a organizační záležitosti neumožňující stejný způsob sběru dat u všech probandů (obojí opět dáno reálnými možnostmi), a dále poměrně široké spektrum sledovaných proměnných.

Z těchto omezení vyplývají náměty na další výzkum: studii by bylo vhodné replikovat na početnějším vzorku, přičemž v každé kategorii by měli být zastoupeni tlumočníci s různou, avšak vzájemně srovnatelnou (tj. reprezentativně zastoupenou) kvalifikací, délkou praxe a jazykovou kompetencí. Se všemi tlumočníky by měl být proveden rozhovor ve stejné úrovni podrobnosti. Výzkum by měl probíhat pokud možno v autentické situaci a s dostatečnou přípravou, aby tlumočníci mohli pracovat tak, jak jsou zvyklí, a aby se eliminovaly problémy související například s nekvalitním záznamem nebo vyplývající z nedostatečné znalosti situačního kontextu (na druhou stranu i neideální podmínky jsou zdrojem poznatků o strategickém chování tlumočnicků, o jejich potřebách a přístupu). Zároveň by bylo vhodné stejný výzkum provést na různých projevech (z hlediska typu i struktury).

Obecně se nabízí otázka, zda tlumočení mezi jazyky s odlišným způsobem existence klade na kognitivní kapacitu větší nároky než tlumočení mezi jazyky stejné modalitě a zda je náročnější tlumočení ze znakového jazyka do mluveného, nebo naopak. Závěry z takového výzkumu by však patrně rovněž nebyly všeobecně platné, protože kognitivní náročnost se odvíjí se od mnoha dalších intra- a extrapersonálních faktorů a konkrétní kombinaci tak nelze pevně přisoudit určitou náročnost.

Během výzkumu bylo nutno řešit i etické otázky související s důvěrou tlumočnicků-účastníků ve smyslu ochrany jejich identity a citlivého a respektujícího přístupu k jejich profesní reputaci, a zároveň s vědeckou objektivitou ve smyslu úplnosti prezentace zjištění, včetně těch, která ve fázi experimentu nebyla předpokládána. Řešení těchto otázek spočívá v důsledné anonymizaci dat a v pečlivém vysvětlení jejich kontextu.

Je potřeba zdůraznit, že popis výkonů jednotlivých tlumočnicků, zejména těch, kteří tlumočili přímo mezi ČZJ a mluvenou angličtinou, není popisem kritickým. Účelem tohoto popisu i uváděných příkladů je zdokumentovat jevy, k nimž dochází při tlumočení v mimořádně náročných podmínkách, v nichž tlumočníci běžně nepracují a v nichž by v reálné situaci pracovat spíše odmítli, protože jsou si jejich omezení a vlivu na svůj výkon vědomi. Výkon tlumočnicků ve zkoumané situaci a jazykové kombinaci nemusí odrážet výkon v jiných jazykových kombinacích a za jiných podmínek, a výstupy z jeho analýzy nelze automaticky aplikovat na jejich tlumočnické kompetence či způsob práce obecně.

Výsledky ukazují, že přímé tlumočení mezi dvěma jazyky odlišných modalit, z nichž ani jeden není tlumočnickovým jazykem A a pro jejichž kombinaci tlumočníci neabsolvovali cílenou odbornou přípravu, je možné, a navzdory předpokládané zvýšené kognitivní zátěži nebyla jeho kvalita z hlediska zachování obsahu a komunikačního záměru řečníka výrazně horší než u tlumočení s použitím pilotáže s češtinou jako zprostředkujícím jazykem, nýbrž byla poměrně vyrovnaná. Zároveň je však nezbytné cílené posilování jazykové kompetence a schopnost strategického jednání v této kombinaci prostřednictvím odborné profesní přípravy pro tlumočení v kombinaci ČZJ-EN.

Zjištění z tohoto výzkumu je potenciálně možné využít při přípravě tlumočnicků či během reflexe vlastní tlumočnické praxe a strategických postupů, a to pokud jde o tlumočení ze znakového (tedy vizuálního) jazyka do mluveného jazyka obecně, i pokud jde o tlumočení do angličtiny (např. ekonomie vyjadřování nebo jiné relevantní strategie).

Vždy je však potřeba mít na paměti, že dosažené výsledky platí výhradně pro zde popisovanou situaci a podmínky a při daném způsobu hodnocení. Nelze je generalizovat a vztahovat na danou jazykovou kombinaci obecně.

Z celkového hlediska je cílem tohoto výzkumu sblížit tlumočení znakových a mluvených jazyků a jejich výzkumu, obohatit obecnou translatologii o poznatky z oblasti tlumočení znakových jazyků – přičemž za inspirativní považujeme zejména roli tlumočnicka a její vnímání a vliv sociokulturního kontextu na (strategické) postupy tlumočnicka – a nastínit možný obsah a formu přípravy tlumočnicků na tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou v reakci na společenský vývoj a předpokládanou související poptávku; není však vyloučeno, že naopak dostupnost kvalifikovaných tlumočnicků podnítl rozvoj poptávky, protože určité typy akcí a interakcí nebudou kvůli tlumočení předem vyloučeny. Zaměření této práce na osobu tlumočnicka a jeho vnímání procesu tlumočení i jeho vlastního postavení v rámci komunikační situace, jeho priorit a potřeb umožňuje mimo jiné pochopit a zdůraznit, jaká je společenská role tlumočení ve společnosti a v čem spočívá její přínos.

5 Seznam použitých pramenů a literatury

ALEXANDER, Patricia A., Diane L. SCHALLERT a Victoria C. HARE. Coming to Terms: How Researchers in Learning and Literacy Talk About Knowledge [online]. *Review of Educational Research*. 1991, **61**(3), 315–343. [cit. 26. 1. 2022]. ISSN 0034-6543, 1935-1046. DOI: 10.3102/00346543061003315

ANGELELLI, Claudia. *Revisiting the interpreter's role: a study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United States*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Pub, 2004. Benjamins translation library v. 55. ISBN 978-1-58811-565-2.

ANGELELLI, Claudia V., ed. *The sociological turn in translation and interpreting studies*. Amsterdam: Benjamins, 2014. Benjamins current topics 66. ISBN 978-90-272-6965-2.

ARZIK ERZURUMLU, Özüm. Employing Podcasts as a Learning Tool in Interpreter Training: A Case Study. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 179–203. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

BAKER, Anne. Sign Languages as Natural Languages. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 1–24. ISBN 978-90-272-1231-3.

BAKER, Anne, Beppie VAN DEN BOGAERDE a Sonja JANSMA. Acquisition. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 51–72. ISBN 978 90 272 1231 3.

BAKER-SHENK, C. *The interpreter: Machine, advocate, or ally?* [online]. 1991. [cit. 16. 3. 2023]. Dostupné z <http://www.interpretereducation.org/wp-content/uploads/2014/04/The-Interpreter-Machine.pdf>

BAKER-SHENK, Charlotte a Denis COKELY. *American Sign Language. A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. Clerc Books, Gallaudet University Press, Washington, D.C. 1980. ISBN 0-930323-84-X.

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Simultaneous interpreting A-B vs. B-A from the interpreters' standpoint. In: HANSEN, Gyde, Kirsten MALMKJÆR and Daniel GILE (eds.). *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected Contributions from the EST Congress Copenhagen 2001*. Amsterdam: Benjamins, 2004, xiii, 318 s. [cit. 26. 4. 2022]. ISBN 1-58811-509-7. Dostupné z https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma990006364880106986

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Strategies of simultaneous interpreting and directionality. *Interpreting: international journal of research and practice in interpreting* [online]. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2006, **8**(2), 149–174 [cit. 27. 4. 2022]. ISSN 1384-6647. 1569-982X. DOI: doi.org/10.1075/intp.8.2.03bar

BARTŁOMIEJCZYK, Magdalena. Directionality. In: PÖCHHACKER, Franz et al., eds. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015. ISBN 978-0-415-63432-8.

BEST, Brett, Jemina NAPIER, Andy CARMICHAEL a Oliver POULIOT. From a Koine to Gestalt: Critical points and interpreter strategies in interpretation from International Sign into spoken English. In ROSENSTOCK, Rachel a Jemina NAPIER (eds.). *International sign: linguistic, usage, and status issues*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2016, 136–166. Sociolinguistics in deaf communities, volume 21. ISBN 978-1-56368-656-6.

BIENVENU, MJ. a Betty COLONOMOS. Relay interpreting in the 90's. In: SWABEY, Laurie (ed.). *The Challenge of the 90's: New Standards in Interpreter Education, Proceedings of the Eighth National Convention of the Conference of Interpreter Trainers*. United States: Conference of Interpreter Trainers, 1992, 69–80. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Bienvenu.pdf>

BRENNAN, Mary. Pragmatics and Productivity. In AHLGREN, Inger, Brita BERGMAN a BRENNAN, Mary (eds.). *Perspectives on Sign Language Usage: Papers from Fifth International Symposium on Sign Language Research*. Held in Salamanc, Spain, 25–30. May 1992. Durham, Angleterre: The International Sign Linguistics Association, 1994, 131–148.

BRONK, Alisha. Interpreters: Gatekeepers for the deaf interpreter community. *RID Views* [online]. 2009, **26**(2), 27–28. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/0409VIEWS-RIDCommittess-DML.pdf>

BURNS, Tiffany J. Who Needs a Deaf Interpreter? I Do! *Views* [online]. 1999. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z <https://diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Burns.pdf>

CERNEY, Brian. *Relayed interpretation from English to American Sign Language via a hearing and a deaf interpreter* [online]. Cincinnati, 2004. Nепublikovaná disertační práce. Union Graduate Institute. [cit. 19. 6. 2021]. Dostupné z <http://www.handandmind.org/CerneyDissertation.pdf>

COKELY, Dennis. The Effects of Lag Time on Interpreter Errors. *Sign Language Studies* [online]. 2013, **1053**, 341–375. [cit. 30. 6. 2019]. Dostupné z https://pdfs.semanticscholar.org/bc48/104fc34f55af08ffb9482eb1426ca53a23b4.pdf?_ga=2.267373006.192066651.1561889636-2136169084.1561889636

COLLINS, Steven a Holly P. ROTH. Deaf Interpreters. *TBC News* [online]. 1992, **49** [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z https://diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/TBC_News.pdf

CRAWLEY, Vicky. Interpreting Between Modes: Navigating Between Signed and Spoken Language. *International Journal of Interpreter Education*. 2018, **10**(1), 5–17. [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z <https://tigerprints.clemson.edu/ijie/vol10/iss1/3>

CRONIN, Michael. The Empire talks back: Orality, heteronomy and the cultural turn in interpreting studies. In: PÖCHHACKER, Franz a Miriam SHLESINGER, eds. *The interpreting studies reader*. London ; New York: Routledge, 2002, 386–397. ISBN 978-0-415-22478-9.

CUXAC, Christian a Marie-Anne SALLANDRE. Iconicity and arbitrariness in French sign language – highly iconic structures, degenerated iconicity and diagrammatic iconicity. In: Eds. PIZZUTO, Elena, Paola PIETRANDREA a Raffaele SIMONE. *Verbal and Signed Languages : Comparing Structures, Constructs and Methodologies* [online]. Mouton de Gruyter. 2007, 13–33 [cit. 29. 6. 2022]. ISBN 978-3110195859. DOI: doi.org/10.13140/RG.2.1.4884.8483

ČEŇKOVÁ, Ivana. Retour a pilotáž: každodenní realita pro konferenční tlumočníky v evropských institucích. In: DOLNÍK, Juraj, Zuzana BOHUŠOVÁ a Anita HUTKOVÁ (eds.). *Translatológia a jej súvislosti 2: The Translation Studies and Its Contexts*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2007, s. 97–112. ISBN 978-80-8083-484-5.

ČEŇKOVÁ, Ivana. Relay Interpreting. In: PÖCHHACKER, Franz et al., eds. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, s. 339–341. ISBN 978-0-415-63432-8.

DANIŠKOVÁ, Miroslava. *Retour a pilotáž v rámci procesu výučby tlmočenia na Slovensku*. Bratislava, 2019. Nепublikovaná disertační práce. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta. Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií.

DE MEULDER, Maartje. “So, why do you sign?” Deaf and hearing new signers, their motivation, and revitalisation policies for sign languages [online]. *Applied Linguistics Review*. 2019, **10**(4), 705–724. ISSN 1868-6311, 1868-6303. [cit. 25. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1515/applirev-2017-0100

DE MEULDER, Maartje a Hilde HAUALAND. Sign language interpreting services: A quick fix for inclusion? [online]. *Translation and Interpreting Studies*. 2021, **16**(1), 19–40 [cit. 17. 1. 2021]. ISSN 1932-2798, 1876-2700. DOI: 10.1075/tis.18008.dem

DOLLERUP, Cay. Relay and Support Translations. In: CHESTERMAN, Andrew, Natividad GALLARDO a Yves GAMBIER (eds.). *Translation in Context: Selected Contributions from the EST Congress*. Amsterdam: John Benjamins, 2000, s. 17–26 [cit. 15. 1. 2022]. ISBN 90-272-1644-4. DOI: doi.org/10.1075/btl.39.04dol

DONOVAN, Clare. European Masters Project Group: Teaching simultaneous interpretation into a B language: Preliminary findings. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*. 2004, **6**(2), 205–216. ISSN 1384-6647, 1569-982X. DOI: doi.org/10.1075/intp.6.2.06don

DOSE, Stefanie. Putting directionality into context [online]. *Stellenbosch Papers in Linguistics Plus*. 2015, **45**(0), 71–88. [cit. 23. 1. 2022]. ISSN 2224-3380, 1726-541X. DOI: doi.org/10.5842/45-0-625

DOWNIE, Jonathan. Interpreting is interpreting: Why we need to leave behind interpreting settings to discover Comparative Interpreting Studies. *Translation and Interpreting Studies*. 2021, **16**(3), 325–346. ISSN 1932-2798, 1876-2700. [cit. 11. 6. 2022]. DOI: doi.org/10.1075/tis.20006.dow

DUŠKOVÁ, Libuše. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 4. vyd. Praha: Academia, 2012. ISBN: 978-80-200-2211-0.

FIGIEL, Wojciech. New Technologies in Teaching Interpreting to Students with Visual Impairments. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 221–236. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

FINTON, Lynn a Richard SMITH. *The natives are restless: Using compression strategies to deliver linguistically appropriate ASL to English interpretation*. In E. M. Maroney (ed.), *Proceedings of the 15th National Convention, Conference of Interpreter Trainers: Still Shining After 25 Years*. 2004, s. 125–143. Conference of Interpreter Trainers.

FITZMAURICE, Stephen a Kim a PURDY. Disfluent pausing effects on listener judgment of an ASL-English interpretation. *Journal of Interpretation*. 2015, **24**(1), s. X. [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z <http://digitalcommons.unf.edu/joi/vol24/iss1/3>

GIAMBAGLI, Anna. L'interprétation en relais: Une perte d'information? Un essai expérimental [online]. *The Interpreters' Newsletter*, 1993, **5**, 81–93 [cit. 20. 1. 2022]. Dostupné z <https://www.openstarts.units.it/handle/10077/4917>

GILE, Daniel. Scientific research vs. personal theories in the investigation of interpretation [online]. In: GRAN, Laura a Christopher TAYLOR (eds.). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore, 1990, s. 28–41. [cit. 5. 7. 2022]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/303646799_Scientific_research_vs_personal_theories_in_the_investigation_of_interpretation

GILE, Daniel. *Regards sur la recherche en interprétation de conférence* [online]. Presses Universitaires de Lille, 1995. ISBN 2-85939-470-2. [cit. 13. 4. 2021]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/303223110_Regards_sur_la_recherche_en_interpretation_de_conference

GILE, Daniel. Directionality in conference interpreting: a cognitive view [online]. Université Lumière Lyon 2. In: GODIJNS, Rita a HINDEDAEL, Michael (eds). *Directionality in interpreting. The 'Retour' or the Native?* Ghent: Communication and Cognition. 2005, s. 9–26. [cit. 24. 4. 2019]. ISBN 90-70963-876. DOI: doi.org/10.1075/intp.8.2.07hil

GILE, Daniel. *Basic concepts and models for interpreter and translator training* [online]. Rev. ed. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co. 2009. ISBN 1-282-55848-X. [cit. 21. 4. 2022]. Dostupné z https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/5nfor5/alma9925208004706986

GILE, Daniel; NAPIER, Jemina. Spoken Language Interpreters and Signed Language Interpreters: Towards Cross-fertilization. *International Journal of Interpreter Education*. 2020, **12**(1), 62–71.

GRBIĆ, Nadja. About helpers and experts: The changing social practice of sign language interpreting. In Nadja Grbić and Michaela Wolf (eds). *Text – Kultur – Kommunikation: Translation als Forschungsaufgabe. Festschrift aus Anlaß des 50 jährigen Bestehens des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung an der Universität Graz*. 1997, 293–305. Tübingen: Stauffenburg. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, 338–349. ISBN 978-90-272-5858-8.

GRBIĆ, Nadja. Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going? A Bibliometrical Analysis of Writings and Research on Sign Language Interpreting. *Sign Language Translator and Interpreter*. 2007, **1**(1), 15–51. Manchester: St. Jerome [cit. 2. 2. 2023]. Dostupné z http://translationconcepts.org/pdf/mutra%20phd_download_grbic.pdf

GRBIC, Nadja. Constructing interpreting quality. *Interpreting: international journal of research and practice in interpreting* [online]. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008, **10**(2), 232–257 [cit. 2023-01-04]. ISSN 1384-6647. DOI: doi.org/10.1075/intp.10.2.04grb

HAUG, Tobias et al. Deaf leaders' strategies for working with signed language interpreters: An examination across seven countries. *Across Languages and Cultures*. 2017, **18**(1) 107–131. ISSN 1585-1923, 1588-2519. DOI: 10.1556/084.2017.18.1.5

HENDRYCHOVÁ, Lucie. *Vyjádření negace v českém znakovém jazyce*. Praha, 2011. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace. [cit. 6. 4. 2022]. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37664/130013370.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HEYERICK, Isabelle. *Linguistic interpreting strategies in Dutch – Flemish Sign Language interpreting. Exploring interpreters' perspectives to understand the what, how and why*. Nepublikovaná disertační práce. Lovaň, 2021. KU Leuven. Faculty of Arts. Research unit Linguistics, Research group MIDI.

HORVÁTH, Ildikó a Márta SERESI. Virtual Classes: Students' and Trainers' Perspectives. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 155–178. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

HRONOVÁ, Anna. Poznáváme český znakový jazyk III. (Tvoření tázacích vět). *Speciální pedagogika*, 2002, **12**(2), 113–123 [cit. 25. 6. 2022]. Dostupné z <http://dspace.specpeda.cz/bitstream/handle/0/702/113-123.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HYNKOVÁ DINGOVÁ, Naďa. *Typologie chyb v tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka*. Praha, 2017. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

CHANG, Chia-chien a Diane L. SCHALLERT. The impact of directionality on Chinese/English simultaneous interpreting [online]. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*. 2007, **9**(2), 137–176. ISSN 1384-6647, 1569-982X [cit. 23. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1075/intp.9.2.02cha

CHEN PICHLER, Deborah, Diane LILLO-MARTIN a Jeffrey LEVI PALMER. A Short Introduction to Heritage Signers [online]. *Sign Language Studies*. 2018, **18**(3), 309–327. [cit. 10. 2. 2022]. DOI: doi.org/10.1353/sls.2018.0005

INGRAM, Robert. Sign language interpretation and general theories on language, interpretation and communication. In: GERVER, D., ed. *Language Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press, 1978, 109–118.

JAROLÍM, Viktor. *Tlumočení s pilotáží*. Praha, 1999. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav Translatologie.

JONES, Roderick. *Conference interpreting explained*. St. Jerome Publishing, Manchester, 2002. ISBN: 978-1-900-65057-1

KELLETT BIDOLI, Cynthia Jane. Sign Language: a newcomer to the interpreting forum [online]. *The Interpreters' Newsletter*. 2001, **11**, 131–151 [cit. 1. 2. 2023]. Dostupné z <https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/2454/1/08.pdf>

KLABANOVÁ, Lucie. *Vizuální percepce a fonologické formy lexémů českého znakového jazyka (frekvenční analýza vybraných parametrů znaků)*. Praha, 2012. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

KOHN, Kurt a Sylvia KALINA. The Strategic Dimension of Interpreting. *Meta*. 1996, **41** (1), 118–138. <https://doi.org/10.7202/003333ar>

KUMSTÁTOVÁ, Věra. *Tlumočení s pilotáží*. Praha, 2000. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav translatologie.

KUSSMAUL, Paul a Sonja TIRKKONEN-CONDIT. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies [online]. *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. 2007, **8**(1), 177–199 [cit. 22. 6. 2021]. ISSN 1708-2188, 0835-8443. DOI: doi.org/10.7202/037201ar

LADD, Paddy. *Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood*. Multilingual Matters, 2003. ISBN 9781853595455.

LACHMANOVÁ, Denisa. *Střídání rolí v českém znakovém jazyce*. Praha, 2014. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jazyků a komunikace neslyšících.

LLEWELLYN-JONES, Peter. Target language styles and source language processing in conference sign language interpreting. Paper presented at the 3rd *International Symposium on Sign Language Interpreting*, Bristol, UK. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, s. 128–144. ISBN 978-90-272-5858-8.

MACHAČ, Filip. *Tlumočení mezi angličtinou a českým znakovým jazykem v českém vysokoškolském prostředí*. Praha, 2017. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jazyků a komunikace neslyšících.

MALKOVSKÁ, Alžběta. *KISS: strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka: zkoumáno na česko-francouzském materiálu*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav Translatologie [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/20855>

McINTIRE Marina L. a Gary R. SANDERSON. *Who's in Charge Here? Perceptions of Empowerment and Role in the Interpreting Setting*. In: ROY, Cynthia B. a Jemina NAPIER (eds.). *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. John Benjamins, Amsterdam, 2015, 328–337. ISBN 978-90-272-5858-8.

METZGER, Melanie. *Sign Language Interpreting. Deconstructing the Myth of Neutrality*. Gallaudet University Press, Washington DC, 1999. ISBN 1-56368-074-2.

MIKKELSON, Holly. Relay Interpreting: A Solution for Languages of Limited Diffusion? [online]. *The Translator*. 1999, 5(2), 361–380 [cit. 16. 1. 2022]. DOI: doi.org/10.1080/13556509.1999.10799051

MIKKELSON, Holly. Interpreting Is Interpreting — Or Is It? [online]. 1999. [cit. 13. 6. 2022]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/41373508_Interpreting_Is_Interpreting_-_Or_Is_It

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. Praha, 2007. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Simultánnost v českém znakovém jazyce. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, s. 27–33. ISBN 978-80-246-3446-3.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Specifické znaky českého znakového jazyka. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, S. 83–90. ISBN 978-80-246-3446-3.

NAPIER, Jemina. *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Douglas McLean Publisher, Coleford, 2002. ISBN 0-946252-37-8.

NAPIER, Jemina. Cooperation in interpreter-mediated monologic talk. *Discourse & Communication*. 2007, 1(4), 407–432. ISSN 1750-4813, 1750-4821. DOI: doi.org/10.1177/1750481307082206

NAPIER, Jemina. If a tree falls in the forest, does it make a noise? The merits of publishing interpreting research. In: NICODEMUS, Brenda a SWABEY, Laurie (eds.). *Advances in Interpreting Research: Inquiry in Action*. Philadelphia: John Benjamins, 2011, s. 121–152. ISBN 978-90-272-2447-7.

NAPIER, Jemina. Comparing signed and spoken language interpreting. In: JOURDENAIS, Renee a Holly. MIKKELSON (eds.). *The Routledge handbook of interpreting*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2015, s. 129–143. ISBN 1-317-59501-7. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315745381>

NAPIER, Jemina. *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Douglas McLean Publisher, Coleford, 2016. ISBN 978-156368-658-0.

NAPIER, Jemina, Meg ROHAN a Helen SLATYER. Perceptions of Bilingual Competence and Preferred Language Direction in Auslan/English Interpreters. *Journal of Applied Linguistics*. 2005, 2(2), 185–218.

NICODEMUS, Brenda a Karen EMMOREY. Direction Asymmetries in Spoken and Signed Language Interpreting. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2013, 16(3), 624–636. ISSN: 1469-1841 (Online)

NICODEMUS, Brenda, Laurie SWABEY a Marty M. TAYLOR. *Preparation strategies used by American Sign Language- English interpreters to render President Barack Obama's inaugural address*. EUT Edizioni Università di Trieste, 2014. DOI: 10.13137/1591-4127/10648

NICODEMUS, Brenda, Cassie LANG a Tobias HAUG. Perspectives about language direction from signed language interpreters in the United States and Switzerland. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*. 2023, 15(1), 98–119. ISSN 18369324. DOI: doi.org/10.12807/ti.115201.2023.a05

NILSSON, Anna-Lena. Interpreting from signed language into spoken language: The skills and knowledge needed to succeed. In KALATA-ZAWŁOCKA, Aleksandra a Beppie van den BOGAERDE (eds.). *To Say or Not to Say – Challenges of Interpreting from Sign Language to Spoken Language*. Proceedings of the 23rd efsli Conference in Warsaw, Poland, 11th–13th September 2015, s. 15–48. European Forum of Sign Language Interpreters (efsli).

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Notace – zápis českého znakového jazyka*. Praha, 2012. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Oddělení pro vědeckou činnost. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/45516>

PFAU, Roland. Morphology. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 197–228. ISBN 978 90 272 1231 3.

PFAU, Roland; STEINBACH, Markus; WOLL, Bencie. *Sign language: An International Handbook* [online]. Berlin: De Gruyter Mouton, 2012. [cit. 22. 6. 2022]. ISBN 1-283-62754-X. DOI: doi.org/10.1515/9783110261325

POINTURIER-POURNIN, Sophie. *L'interprétation en Langue des Signes Française : contraintes, tactiques, efforts*. Paříž, 2014. Nepublikovaná disertační práce. École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs, Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle. École doctorale 268. Traductologie.

POINTURIER-POURNIN, Sophie; GILE, Daniel. Les tactiques de l'interprète en langue des signes face au vide lexical : une étude de cas [online]. *The Journal of Specialised Translation*. 2012, **17a**, 164–183. [cit. 12. 4. 2021]. Dostupné z https://www.jostrans.org/issue17/art_pournin_gile.php

PÖCHHACKER, Franz. Quality Assessment in Conference and Community Interpreting [Online]. *Meta: Journal Des Traducteurs*. 2001, **46**(2), 410–425. <https://doi.org/10.7202/003847ar>

PÖCHHACKER, Franz. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge, c2004. ISBN 978-0-415-26887-5.

PŘIBYLOVÁ, Marie. Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem [online]. *AUC PHILOLOGICA*, 2019, **4**, 83–92. E-ISSN: 2464-6830. doi.org/10.14712/24646830.2020.7

REJŠKOVÁ, Jana. Teaching experience of simultaneous into B. In: *EMCI Workshop Teaching Simultaneous Interpreting into a “B” Language*. Nepublikovaný sborník z workshopu EMCI (European Masters of Conference Interpreting), 20. – 21. 9. 2002., s. 30–34.

RESSLER, Carolyn I. Comparative analysis of a direct interpretation and an intermediary interpretation in American Sign Language [online]. *Journal of Interpretation*, 71–102. 1999 [cit. 20. 11. 2021]. http://www.diinstitute.org/wp-content/uploads/2012/07/Ressler_19991.pdf

ROUSH, Daniel. Indirectness strategies in American Sign Language requests and refusals: Deconstructing the Deaf-as-direct stereotype. In METZGER, Melanie a Earl FLEETWOOD (eds.). *Translation, sociolinguistic, and consumer issues in interpreting*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2007, 103–157. ISBN 978-1-56368-400-5.

ROY, Cynthia. Evaluating performance: An interpreted lecture. In: M. McINTIRE (ed.). *New dimensions in interpreter education: Curriculum and instruction: Proceedings of the Sixth National Convention of the Conference of Interpreter Trainers*. Silver Spring, MD: RID, 1987, 139–147.

ROY, Cynthia B. A Sociolinguistic Analysis of the Interpreter's Role in Simultaneous Talk in a Face-to Face Interpreted Dialogue [online]. *Sign Language Studies*, 1992, **74**, 21–61. Gallaudet University Press [cit. 1. 7. 2022]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/26204611>

RYAN, Jonathon a Susan GASS. Stimulated Recall [online]. In: BARNARD, Roger a Anne BURNS (eds.). *Teacher cognition and practice: International case studies to illuminate methodological issues*. Multilingual Matters, 2012, s. 144–161 [cit. 20. 11. 2022]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/267573796_Ryan_J_Gass_S_2012_Stimulated_recall

RYSOVÁ, Magdaléna. *Diskurzni konektory v češtině: od centra k periferii*. First edition. vyd. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2018. ISBN 978-80-88132-05-9.

SAVVALIDOU, Flora. Interpreting (Im)politeness Strategies in a Media Political Setting A Case Study from the Greek Prime Ministerial TV Debate as Interpreted into Greek Sign Language. In LEESON, Lorraine, Svenja WURM, a Myriam VERMEERBERGEN (eds.), *Signed Language Interpreting*. Routledge, 2014, 93–115). ISBN 978-1-306-58132-5.

SEEBER, Kilian a Carmen DELGADO LUCHNER. Simulating Simultaneous Interpreting with Text: From Training Model to Training Module. In: RODRÍGUEZ MELCHOR, María Dolores, Ildikó HORVÁTH a Kate FERGUSON (eds.). *The role of technology in conference interpreter training*. Oxford ; New York: Peter Lang, 2020, s. 129–152. New trends in translation studies 31. ISBN 978-1-78874-407-2.

SELESKOVITCH, Danica. *Interpreting for International Conferences*. Pen and Booth, Washington D.C., 1978.

SELESKOVITCH, Danica a Marianne LEDERER. *A systematic approach to teaching interpretation*. The Registry of Interpreters for the Deaf, 1995. ISBN 0-916883-13-2.

SETTON, Robin a Andrew DAWRANT. *Conference interpreting: A Complete Course*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016a. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-5862-5. DOI: doi.org/10.1075/btl.120

SETTON, Robin a Andrew DAWRANT. *Conference interpreting: A Trainer's Guide*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016b. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-5864-9. DOI: doi.org/10.1075/btl.121

SHLESINGER, Miriam. Conference Interpreting: Current trends in research. In: GAMBIER, Yves, Daniel GILE a Christopher TAYLOR (eds.). *Proceedings of the International Conference on Interpreting: What do we know and how?* Amsterdam and Philadelphia. Benjamins Translation Library, 1997, s. 123–131. ISBN 9789027216267.

SHLESINGER, Miriam. Relay Interpreting. In: GAMBIER, Yves a Luc van DOORSLAER, eds. *Handbook of translation studies*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2010, s. 276–278. ISBN 978-90-272-0331-1.

SCHERMER, Trude. Lexicon. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 173–195. ISBN 978 90 272 1231 3.

SCHERMER, Trude a Roland PFAU. Psycholinguistics. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 25–50. ISBN 978 90 272 1231 3.

SCHNEIDEROVÁ, Lucie. *Prožitek jako prostředek seznámení se světem neslyšících*. Brno, 2021. Nepublikovaná diplomová práce. Janáčkova akademie múzických umění. Divadelní fakulta. Ateliér výchovné dramatiky pro Neslyšící.

SKATEN, Ingeborg, Gro Hege Saltnes URDAL a Elisabet TISELIUS, Elisabet. (2020) “Exploring deaf sign language interpreting students’ experiences from joint sign language interpreting programs for deaf and

hearing students in Finland”. Translation and Interpreting Studies, online first, <https://doi.org/10.1075/tis.18033.ska>.

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, Petra a Lenka OKROUHLÍKOVÁ. *Rysy přirozených jazyků: český znakový jazyk jako přirozený jazyk; Lexikografie: slovníky českého znakového jazyka*. 2., opr. vyd. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-91-8.

STARÁ, Radka. Jmenné znaky v českém znakovém jazyce. In: MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, s. 91–109. ISBN 978-80-246-3446-3.

STEWART, David Alan, Jerome Daniel SCHEIN a Brenda E. CARTWRIGHT. *Sign language interpreting: exploring its art and science*. Boston: Allyn and Bacon, 1998. ISBN 978-0-205-27540-3.

STONE, Christopher; RUSSELL, Debra [online]. *Conference interpreting and interpreting teams*. 2014. [cit. 20. 11. 2021]. https://www.researchgate.net/publication/285172395_Conference_interpreting_and_interpreting_teams

SZABARI, Krisztina. Interpreting into the B Language. *EMCI Workshop Teaching Simultaneous Interpreting into a “B” Language*. Nepublikovaný sborník z workshopu EMCI (European Masters of Conference Interpreting), 20. – 21. 9. 2002, 12–19.

TURNER, Graham H. Toward real interpreting. MARSCHARK, Marc, Rico PETERSON a Elizabeth A. WINSTON. *Sign language interpreting and interpreter education: directions for research and practice*. Oxford: Oxford University Press, 2005. Perspectives on deafness. ISBN 0-19-517694-4.

VAN DER KOOIJ, Els a Onno CRASSBORN. Phonology. In: BAKER, Anne, ed. *The linguistics of sign languages: an introduction*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016, s. 251–278. ISBN 978 90 272 1231 3.

VAN DIJK, Rick et al. Directionality Effects in Simultaneous Language Interpreting: The Case of Sign Language Interpreters in the Netherlands [online]. *American Annals of the Deaf*. 2011, **156**(1), 47–55. [cit. 25. 4. 2022] ISSN 1543-0375. DOI: doi.org/10.1353/aad.2011.0013

VAN HERREWEGHE, Mieke; VERMEERBERGEN, Myriam. Interrogatives and negatives in Flemish sign language. In: *Interrogative and negative constructions in sign languages*; ZESHAN, Ulrike, (ed.). Nijmegen: Ishara press, 2006, **1**, 25–256. Sign Language Typology Series 1 [cit. 25. 6. 2022]. ISBN 978-90-8656-001-1. DOI: doi.org/10.26530/OAPEN_453832

VANĀKOVÁ, Irena. Kognitivní lingvistika a studium českého znakového jazyka (První poznámky). In MACUROVÁ, Alena a Radka ZBOŘILOVÁ. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Vydání první. vyd. Prague: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018. S 137–150. ISBN 978-80-246-3446-3.

VERMEERBERGEN, Myriam. *When signers and speakers construct action, do they (also/always) role shift?* [online]. Abstrakt konferenčního příspěvku. MaMuD, Lovan, Belgie, 21. 11. 2014 [cit. 30. 6. 2022]. Dostupné z https://limo.libis.be/primo-explore/fulldisplay?docid=LIRIAS1668146&context=L&vid=Lirias&search_scope=Lirias&tab=default_tab&fromSitemap=1

VYSUČEK, Petr. *Specifické znaky*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

VYSUČEK, Petr. *Možnosti a limity intervence u dítěte s kochleárním implantátem v neslyšící rodině*. Olomouc, 2021. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Ústav speciálněpedagogických studií.

WADENSJÖ, Cecilia. Dialogue interpreting: A monologising practice in a dialogically organised world [online]. *Target. International Journal of Translation Studies*. 2004, roč. 16, č. 1, s. 105–124 [cit. 1. 12. 2022]. ISSN 0924-1884, 1569-9986. DOI: doi.org/10.1075/target.16.1.06wad

WANG, Jihong. *Simultaneous Interpreting from a Signed Language into a Spoken Language. Quality, Cognitive Overload, and Strategies*. Routledge, 2021. ISBN 9780367815769.

WANG, Jihong; NAPIER, Jemina. Directionality in Signed Language Interpreting [online]. *Meta*. 2015, **60**(3), 518–541. [cit. 25. 6. 2021]. ISSN 1492-1421, 0026-0452. DOI: doi.org/10.7202/1036141ar

WHEATLEY, Mark a Annika PABSCH. *Sign Language Legislation in the European Union*. European Union of the Deaf. Brusel 2012. ISBN 978-90-816-3390-1. https://www.eud.eu/wp-content/uploads/2021/11/EUD_SL_II.pdf [cit. 13. 6. 2022].

WINSTON, Elisabeth A. a Cynthia ROY. Discourse analysis and sign languages [online]. In A. Schembri & C. Lucas (Eds.), *Sociolinguistics and Deaf Communities*. S. 95–119. Cambridge: Cambridge University Press, 2015 [cit. 20. 11. 2022]. DOI: doi.org/10.1017/CBO9781107280298.005

WIT, Maya de. Sign Language Interpreting in Multilingual International Settings. In: R. LOCKER MCKEE, Rachel a Jeffrey DAVIS (eds.), *Interpreting in multilingual, multicultural contexts*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2010, 226–246. ISBN: 1-56368-450-0

WIT, Maya de, Onno CRASBORN a Jemina NAPIER. Preparation strategies for sign language conference interpreting: comparing international sign with a national sign language. In SEEBER, Kilian G., ed. *100 years of conference interpreting: a legacy*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2021, 41–72. ISBN 978-1-5275-6719-1.

WITTER-MERITHEW, Anna. *From benevolent caretaker to ally: The evolving role of sign language interpreters in the United States of America*. 1999. [cit. 15. 3. 2023]. Dostupné z: <http://www.interpretereducation.org/wp-content/uploads/2014/04/From-Benevolent-Caretaker.pdf>

WOOLFE, Ramon. *The Perception or Reality of Omissions by Deaf Interpreters. Examining the effect of Audience Design on Omissions by Deaf Interpreters*. 2019. Nepublikovaná diplomová práce. EUMASLI – European Masters in Sign Language Interpreting (EUMASLI). Humak University of Applied Science [cit. 12. 3. 2023]. Dostupné z https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/261508/Woolfe_Ramon.pdf?sequence=2&isAllowed=y

XIAO, Xiaoyan a Ruiling YU. Survey on Sign Language Interpreting in China. *Interpreting*. 2009, **11**(2), 137–163. ISSN 1384-6647, E-ISSN 1569-982X

ZABALBEASCOA, Patrick. From Techniques to Types of Solutions. [online]. In: BEEBY, Allison, Doris ENSINGER a Marisa PRESAS (eds.). *Benjamins Translation Library*. 32. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000, s. 117–127. [cit. 8. 3. 2021]. ISBN 978-90-272-1637-3. DOI: doi.org/10.1075/btl.32.15zab

ZACHOVÁ, Zuzana. *Model úsilí Daniela Gila a jeho aplikace na simultánní tlumočení projevů nasycených vlastními jmény. Porovnání dvou jazykových kombinací: francouzština – čeština a český znakový jazyk – čeština*. 2019. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.

ZWISCHENBERGER, Cornelia. Quality criteria in simultaneous interpreting: an international vs. a national view. *The Interpreters' Newsletter*, **15**, 2010, 127–142.

Online zdroje

AGM 2013 – Country report for full members (Czech Republic). EFSLI [cit. 5. 7. 2022]. Dostupné z <https://efсли.org/efslibli/wp-content/uploads/2013/01/CKTZJ-Czech-Republic.pdf>

Ahrons Skriv- & Tolkservice [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://ahron.se/om>
AIIC – International Association of Conference Interpreters [cit. 29. 1. 2022]. Dostupné z <https://aiic.org/site/home?nav=home>

AIIC *Sign Language Network*. [cit. 11. 2. 2023]. <https://aiic.org/site/SLN>

ASL.Land. © 1999–2023 F. C. Stamps, M.Ed. [cit. 26. 6. 2022]. Dostupné z <https://asl.land/deaf/facialexpressions.php>

Beställa tolk. Habilitering och hjälpmedel, Region Skåne. Poslední aktualizace: 9. 12. 2018 [cit. 30. 9. 2022]. Dostupné z <https://vard.skane.se/habilitering-och-hjalpmedel/stod-och-behandling/bestalla-tolk/>

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. © Masarykova univerzita, Brno 2012–2020 [cit. 5. 9. 2022]. Dostupné z <https://www.czechency.org>

Deaf Friendly® [cit. 26. 6. 2022]. Dostupné z <https://www.deaffriendly.cz/>

Det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar. En översyn av tolkutbildningarna vid folkhögskolorna. Statskontoret, 2015 [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.statskontoret.se/siteassets/publikationer/2015/201525.pdf>

ELAN (Version 6.4) [Computer software], 2022. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics. Dostupné z <https://archive.mpi.nl/tla/elan>

Evropský parlament. [cit. 19. 1. 2023]. Dostupné z https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-5-2004-0241_EN.html?redirect

Hörselskadades Riksförbund [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://hrf.se/app/uploads/sites/13/2016/06/Förbättringsarbetet-II.pdf>

GILE, Daniel. *Interpreting research. What you never wanted to ask but may like to know*. AIIC Webzine. 2001/Issue 11, March/April. Poslední změna 2. 12. 2015 [cit. 14. 9. 2022]. Dostupné z https://aiic.org/document/424/AIICWebzine_MarApr2001_1_GILE_Interpreting_research_EN.pdf

GILE, Daniel. *The Effort Models and Gravitational Model. Clarifications and Update* [online]. 2018. [cit. 21. 8. 2019]. Dostupné z <https://www.cirinandgile.com/powerpoint/The-Effort-Models-and-Gravitational-Model-Clarifications-and-update.pdf>

GILE, Daniel. BULLETIN n°61, January 2021, [cit. 14. 4. 2021]. <https://www.cirinandgile.com/bulletins/Bulletin-61-Jan-2021.pdf>

Interpreting from and into English as a Third Language. Training for Swedish Sign Language Interpreters. Sveriges Teckenspråkstolkars Förening [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <http://www.sttf.org/k/?tag=engelska>

ISO 639-1. Codes for the Representation of Names of Languages [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné z https://www.loc.gov/standards/iso639-2/php/English_list.php

Klartecken. © 2023 klartecken.nu [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <http://klartecken.nu/Om-oss/>

Mezikulturní komunikace: překlad a tlumočení – Angličtina. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova. Příjímací řízení [cit. 11. 7. 2021]. Dostupné z <https://www.ff.cuni.cz/prijimaci-rizeni/studijni-obory/bakalarske-obory/mezikulturni-komunikace-preklad-tlumoceni/prekladatelstvi-anglictina/>

Mgr. Andrea Hudáková, Ph.D.: Koncepce Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK pro období 1. 9. 2021 – 31. 8. 2024 [cit. 12. 1. 2023]. https://ujkn.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/64/2021/09/Koncepce-UJKN_hudakova_2021-2024_web.pdf

Registry of Interpreters for the Deaf, Inc. [cit. 21. 7. 2019] <http://www.rid.org/about-rid/mission-vision-statements/>

Past trainings. Presentations, Workshops, Discussions, Trainings. Maya de Wit. Sign Language Interpreting Consultancy [cit. 11. 2. 2023]. <https://www.mayadewit.nl/past-training>

Sign Language Mentoring Scheme. DG SCIC, Knowledge Centre for Interpretation, © European Union, 1995–2023 [cit. 2. 2. 2023]. Dostupné z https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/sign-language-mentoring-scheme_en

Sign Language Conference Interpreting: professionalisation and course design. 19. 2. 2021. Webinář [cit. 29. 11. 2021]. Dostupné z <https://www.emcinterpreting.org/emci/resources/sign-language-conference-interpreting-professionalization-and-course-design>

Slovník znakového jazyka – SpreadTheSign.
Dostupné z <https://www.spreadthesign.com/cs.cz/search/>

Statistiky počtu osob se sluchovým postižením, 2017. Česká unie neslyšících, z. ú. [cit. 4. 12. 2022]. Dostupné z <https://www.cun.cz/cs/blog/2017/05/17/statistiky-poctu-osob-se-sluchovym-postizenim/>

Stockholms Universitet [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.su.se/utbildning/studera-vid-universitetet/studera-med-funktionsnedsattning/utbildningstolkning-1.440138>

Teckenspråkstolk, Stockholms Universitet. Vakanser [cit. 16. 1. 2023]. Dostupné z <https://vakanser.se/jobb/teckensprakstolk+72/>

VYSUČEK, Petr. *Co je to AUDISMUS?* 5. 3. 2014 [cit. 16. 4. 2021]. Dostupné z <http://ruce.cz/clanky/1109-co-je-to-audismus>

Work as a Freelance Interpreter at the EU. Interpretation, European Union. [cit. 23. 6. 2021]. Dostupné z https://europa.eu/interpretation/freelance.html#3_accreditation_test, https://europa.eu/interpretation/doc/marking_criteria_en.pdf

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů [cit. 12. 1. 2023]. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-384#>

Znalostní centrum na téma tlumočení DG SCIC [cit. 7. 6. 2021]. Dostupné z <https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/cs>

Öresundstolkarna. [cit. 30. 9. 2022]. Dostupné z <https://oresundstolkarna.se/vi-erbjuder/>

2010 Brussels Declaration on Sign Languages in the European Union [cit. 11. 12. 2021]. Dostupné z https://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf

6 Přehled publikovaných prací, konferenčních příspěvků a pedagogické činnosti autorky

Publikace:

PŘIBYLOVÁ, Marie. Recenze: The Role of Technology in Conference Interpreter Training. *AUC PHILOLOGICA*, 2021, 2, 207–210. E-ISSN: 2464-6830. <https://doi.org/10.14712/24646830.2021.36>

PŘIBYLOVÁ, Marie. Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem. Proceedings of the Pathways in Translation Studies PhD Workshop. *AUC PHILOLOGICA*, 2019, 4, 83–92. E-ISSN: 2464-6830. <https://doi.org/10.14712/24646830.2020.7>

PŘIBYLOVÁ, Marie. Kurz “Metody translatologického výzkumu” – zpráva Research Methods in Translation and Interpreting Studies (I): Foundations and Data Analysis Ženevská univerzita, Fakulta překladu a tlumočení. *AUC PHILOLOGICA*, 2018, 2, 181–182. E-ISSN: 2464-6830. <https://doi.org/10.14712/24646830.2018.30>

Konferenční příspěvky:

Are NERDs to be trusted? A reflection on doing research among fellow and not-so-fellow interpreters. Positionierungen. Positionings. Selbstreferenzialität In translationswissenschaftlichen Dissertationsprojekten. 9.–10. června 2022, Štýrský Hradec, Rakousko. Institut für Theoretische Und Angewandte Translationswissenschaft, Universität Graz. Doktorandská konference.

Conference Interpreting between Czech Sign Language and Spoken English: Sociocultural Context and Strategic Behaviour of Interpreters. Philotrans 2022. 6.–7. června 2022, Praha, Česká republika. Ústav translatologie, Filosofická fakulta, Univerzita Karlova. Doktorandská konference.

Relay Interpreting between Czech Sign Language and English. 26. srpna 2019, Antverpy, Belgie. CETRA Research Summer School in Translation Studies KU Leuven.

An old story made new. Translation, Interpreting and Culture: New Approaches and Old Dogmas. 26.–28. září 2018, Nitra, Slovensko. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Thou shalt be neutral: The conflict between the interpreter's role and professional standards and the ensuing ethical dilemmas (with focus on sign language interpreting). TIFO Olomouc (Translation and Interpreting Forum Olomouc), 10.–11. listopadu 2017, Olomouc, Česká republika. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Pedagogická činnost:

- Výuka předmětů Úvod do teorie a praxe tlumočení a Tlumočení III
- Přednášky pro studenty magisterského studia Ústavu translatologie FF UK (Zvládání stresu při tlumočení, Etika výzkumu a společenská odpovědnost vědce) a v rámci předmětu Tlumočnické modely a teorie na Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK.
- Vedení (úspěšně obhájené) bakalářské práce na téma Hlas jako pracovní nástroj tlumočnicka (Ústav jazyků a komunikace neslyšících FF UK)